ڕاسپاردەکانی کۆنفرانسی
بەرەو ڕێنووسێکی یەکگرتووی کوردی

ئەکادیمیای کوردی
ڕێکەوتی ١٢/٤/ و ٨/٩ ی ٢٠٠٩
لە هەولێر ئامادەی کردووە

سەرەتایەك .....!

لەبیست و دووەم كۆبوونەوەی، ڕێكەوتی (٢٠٠٨/٤/٢٠)ی، ئەنجومەنی ئەكادیمیای كوردیدا، كە پێشتر كارنامەی كۆبوونەوەكە، بۆ گفتوگۆ لەبارەی (**پرۆژەی هەوڵۆچكەیەكی تری چارەسەری گرفتەكانی ڕێنووسی كوردی**)، تەرخانكرابوو، كە (م. جەمال عەبدول)، بە سوود لێ وەرگرتن و ڕەچاوكردنی هەموو ئەو هەوڵانەی لەوەو پێشتر لەوپێناوەدا درابوون، ئامادەی كردبوو. سەرەتا، باسی ئەوەی كرد: گرفتەكانی ڕێنووسی كوردی، كە تا ئێستا هەڵپەسێردراون، پێویستییان بەوە هەیە، زانستییانە چارەسەر بكرێن، وەك بەشێك لەكارەكانی ئەكادیمیاو بەپێی توانا، یەكلاكردنەوەیەكی دروستی ئەو بابەتانە بكرێت.

ئاشكرایە، ئەو دەستكاری و چاكسازی و مشتومالّ و كۆششە شەكەتكارانەی، كە زاناو زمانەوانانی كورد لە تیپەكانی زمانی عەرەبیدا، بۆ پێ دەربڕینی دەنگە كوردییەكان كردوویانە و ئەو بابەتە چاپكراوانەی دەیان ساڵە بەو ئەلفوبێیە دەنووسرێن، ئێستا ئەگەر ناتەواوییەكیشیان مابێت، هێشتا لە هەموو ئەلفوبێیەكانی تر باشتر دەنگەكانی زمانی كوردیی پێ دەردەبڕدرێت و لەو گەلانەی ئەو تیپانە بەكاردێنن، زۆرترو سەركەوتووانەتر دەستكاریمان كردوون و بە بەریشیەوە ماوە، هەر كاتێك پێویستی كرد چاكسازیی تریشی تێدا بكرێت و دواتر لەو كێشانە دوا، كە تا ئێستا چارەسەرێكی زانستی و ڕێكوپێك و ڕوون نەكراون.

بۆ ڕاپەڕاندنی ئەو كارە، لیژنەیەك بەسەرپەرشتیی مامۆستا(محەممەدی مەلا كەریم) و بەشداریی مامۆستایان:(محەممەد ساڵح سەعید و جەلال مەحموود عەلی و جەمال عەبدول و سەگڤان جەمیل و عەبدولستار فەتتاح حەسەن)، پێكهێنرا و ئەو پرۆژەیە، كرایە بنەمای كاری لیژنەكە، پاش گفتوگۆی تەواوكاری و ئامادەكردنی، خرایە بەر دیدی ئەندامانی ئەنجومەنی ئەكادیمیاو دوای گفتوگۆو تاوتوێیەكی زۆر لەلایەن ئەنجومەنەوە، لە دانیشتنی ڕێكەوتی (٢٠٠٨/٥/١١)دا بڕیاردرا، داوا لە شارەزایان و پسپۆڕانی (زمان و ڕێنووس)لە ناوەوە و دەرەوەی كوردستان بكرێت، كە بە نووسین بیروڕای خۆیان لەو بارەیەوە بۆ ئەكادیمیا بنێرن و ڕێكەوتی(٢٠٠٨/٥/٢٥) بڕیاردرا

پێش ناردنی بۆ شارەزایان، مامۆستایان: پرۆفیسۆر د.محەممەد مەعرووف و پرۆفیسۆر د. وریا عومەر ئەمین بۆ دواجار پێیدا بچنەوە و ئەوسا چاپ بکرێت و بۆیان بنێردرێت.
لە کۆبوونەوەی ژمارە (٢٧)ی ڕێکەوتی (٢٠٠٨/٦/٨)دا بڕیاردرا بەشی یەکەمی پرۆژەکە بۆ ئەم بەڕێزانە بنێردرێت:

١/ د. یوسف شەریف
٢/ د. سەباح ڕەشید
٣/ د.تالیب حوسێن
٤/ د.فەتاح مامە عەلی
٥/ د.عەبدوڵلا حوسێن
٦/ د.وریا عومەر ئەمین
٧/ د. محەممەد مەحوی
٨/ د.هۆگر مەحموود فەرەج
٩/ د.فەرەیدوون عەبدول بەرزنجی
١٠/ د.بەکر عومەر عەلی
١١/ د. محەممەد بەکر
١٢/ د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ
١٣/ د.عەبدوڵلا بابان
١٤/ د.فازیل عومەر
١٥/ د.ڕەمزیە سابیر
١٦/ د.ئەمین موتابچی
١٧/ ئەحمەد فەرهادی
١٨ / ئەمیر حەسەن پوور
١٩/ م. کەمال مەحموود فەرەج
٢٠/ د. عەبدولوەهاب خالید
٢١/ د. محەممەد ساڵح بەرواری
٢٢/ د. ڤیان سلێمان حاجی
٢٣/ م. کەریم شارەزا
٢٤/ د. لەزگین عەبدولڕەحمان

٢٥/ م. مەجید ئاسنگەر
٢٦/ م. ئیسماعیل تەها شاهێن
٢٧/ م. سەگڤان جەمیل محەممەد
٢٨/ د. فارووف عومەر سەدیق
٢٩ م. مەحموود فە تحوڵلاّ
٣٠/ د. مەحموود زەهاوی
٣١/ م. عەبدولستار فەتاح
٣٢/ د. سەباحی غالیب
٣٣/ د. جەمال نەبەز
٣٤/ د. عەبدوڵلاّ پەشێو
٣٥/ د. ڕەفیق سابیر
٣٦/ لەتیف هەڵمەت
٣٧/ د.نەسرین فەخری
٣٨/ د. کوردستان موکریانی
٣٩/ د.شێرکۆ بابان
٤٠/ ئەنوەر سوڵتانی
٤١/ پەروێزی جیهانی
٤٢ / د.فریاد فازیل
٤٣/ د. محەممەد نووری عارف
٤٤/ د.قەیس کاکل
٤٥/ د. لەتیف محەممەد حەسەن
٤٦/ م. عەبدوڵلاّی حەسەن زادە
٤٧/ د. عومەر ئیبراهیم عەزیز
٤٨/ م. کەمال غەمبار
٤٩/ م. فەرهاد شاکەلی
٥٠/ عومەر شێخ موس
٥١/ ئۆمەر دزەیی
٥٢/ بەشیر سەبری
٥٣/ م.ئەحمەد حەسەن فە تحوڵلاّ

دەزگاکانی چاپ و پەخش:

١/ ئاراس

٢/خاك

٣/ سەردەم

٤/ موکریان

٥/ خانەی وەرگێڕان

گۆڤارە سەرەکییەکان:

١- ڕامان

٢- کاروان

٣- هەرێمی کوردستان

٤- ئایندە

٥- پەیڤ

٦- ڕادیۆو تەلەفزیۆن:

٧- و. ڕۆشنبیری

٨- و. پەروەردە

لەکۆبوونەوەی ژمارە (٢٦)ی ڕێکەوتی (٢٠٠٨/٦/١) بڕگە/١ دەڵێت: پڕۆژەی ڕێنووسی(کوردی)، کە (لیژنەی ڕێنووس) لە ئەکادیمیا ئامادەی کردبوو، د.محەممەد مەعرووف پێیداچووەوەو دواتر پێشەکیی بۆ نووسراو نێردرا بۆ چەند کەسێك لەو شارەزاو پسپۆڕانەی ئەو بوارە کەپێشتر ناوبران، تاکو بە نووسین بیروڕای خۆیان لەسەر پڕۆژەکە دەربڕن و داوایان لێ کرا ڕۆژی (یەکشەممە)ڕێکەوتی(٢٠٠٩/٤/١٢) لەو کۆنفرانسەدا، کە بۆ ئەو مەبەستە لە هۆڵی(مەلا مەحموودی بایەزیدی)لە تەلاری ئەکادیمیا ساز دەکرێ، ئامادەبن. لە بڕگە/٣ی کۆنووسی کۆبوونەوەی ژمارە(٤٣)ی ڕێکەوتی(٢٠٠٩/٤/٥)دا بڕیاری لەسەردراو، یەکشەممە، کات(١٠)ی، بەیانی، کۆنفراسی یەکەم بەسترا، ئەم بەڕێزانە ئامادەبوون:

ا- لیژنەی ئامادەکار:

١- د. ئازاد ئەحمەد:	**سەرۆك**
٢- د. محەممەد مەعرووف:	**ئەندام**
٣- د. سەباح ڕەشید:	**ئەندام**

ب- پێشکەشکار و گفتوگۆکارو وەڵامدەرەوەی بەشداران:

١- م. محەممەد مەلا کەریم

٢- م. جەمال عەبدول

ج- بەشدارانی کۆنفرانسی یەکەم:

١- د. یوسف شەریف

٢- د.تالیب حوسێن

٣- د. هۆگر مەحموود فەرەج

٤- د.فەرەیدوون عەبدول بەرزنجی

٥- د. عەبدولوەهاب خالید

٦- م. عوسمان هەورامی

٧- م. سەگڤان جەمیل

٨- م. تاریق ساڵح مەحموود

٩- د. فاورق عومەر سەدیق

١٠- م. عەبدولستار فەتتاح

١١- م. سادق ئەحمەد

١٢- م. سەلام ناوخۆش

١٣- د. هەڵکەوت حەکیم (بە نووسین لە پاریسەوە بەشداری کرد).

دواتر بەشی دووەمی پرۆژەکە، لەلایەن (م. جەمال عەبدول) ئامادەکرا و نێردرا بۆ ئەو مامۆستا بەڕێزانەی لە کۆنفرانسی یەکەمدا بەشداربوون و

ڕێکەوتی(٢٠٠٩/٨/٩) کات (١٠) ی بەیانی لە هەمان هۆڵ کۆنفراسی دووەم بەسترا، کە ئەم بەڕێزانە تیایدا ئامادەبوون:

ا- لیژنەی ئامادەکار:

١- د.ئازاد ئەحمەد : سەرۆك

٢- د. سەباح ڕەشید: ئەندام

ب- پێشکەشکار:

م. جەمال عەبدول

ج- بەشداربووانی کۆنفراسی دووەم:

١- د. تالیب حوسێن

٢- د. عەبدولوەهاب خالید

٣- م. سەلام ناوخۆش

٤- م. تاریق سالح مەحموود

٥- م. عەبدولستار فەتتاح

٦- م. سەگڤان جەمیل

٧- م. عوسمان محەممەد هەورامی

دوای گفتوگۆو تاوتوێیەکی زانستی چڕوپڕ و پڕ پەرۆش و بەرپرس و دڵسۆزانەی هەمووان، هەردوو بەشە هەموارکراوەکەی پرۆژەکە، بە سوود وەرگرتن و ڕینمایی ئەو نووسینانەی لەلایەن ئەو مامۆستا بەڕێزانەوە نووسرابوون و بەشداریی کۆنفرانسەکەیان پێ کرد، پاکنووسکران و ئەمەی بەردەستی لێ هاتە بەرهەم و ئەنجومەنی ئەکادیمیاش بڕیاری دا چاپ بکرێت و بنێردرێت بۆ سەرۆکایەتیی ئەنجومەنی وەزیران، بۆ ئەوەی دابەش بکرێت بەسەرهەموو وەزارەتەکان و زانستگا(زانکۆ)و بنکە زانستی و ڕووناکبیری و پەروەردەیی و هەموو بوارەکانی میدیاو چاپەمەنییەکان لە ناوەوەو دەرەوەی کوردستان، بەمەبەستی پێڕەوکردن و بەکارهێنانی لە هەموو بارێکدا، بەو هیوایەی ببێتە بنەمای ڕێنووسێکی گونجاوو دروست و یەکگرتووی کوردی.

- سەرنج: بڕیارە، دەقی هەموو ئەو نووسینانەی کە لەلایەن مامۆستایان و پسپۆڕان و شارەزایانی دڵسۆزەوە بۆ ئەکادیمیا نێردرابوون، لە ژمارەیەکی تەرخانکراوو تایبەتی گۆڤاری(ئەکادیمی)دا بلاّو بکرێنەوە.

گوزەرێك:

پسپۆڕانی زمان، بیروڕایان وایە کە سەرچاوەی نووسینی عەرەبی، یەکێکە لەم زمانانە: سریانی، فینیقی(ئارامی)، عیبری، مێخی (بابلی)، هیرۆگلیفی(فیرعەونی)، عەرەبی یەمەن، لە کۆنەوە بە نووسینی (مەسنەد) وەی شام بە (فینیقی) و هی حیجاز بە (سریانی) نووسیویانە، کە ئاییینی ئیسلام پەیدابوو، (قورئانی پیرۆز) بە خەتی(کووفی) نووسرایەوە، کە ئەو خەتەش تا گەیشتۆتە ئێستای زۆر دەستکاری کراوە، دواتریش سەرو بۆرو ژێر و گیرەو هەمزەو خاڵ، لەلایەن: (ئەبو ئەسوەدی دوئەلی و نەسیر بن عاسم و یەحیا بن یەعمور و خەلیل بن ئەحمەدی فەراهیدی)یەوە، بۆ تیپەکان دانرا، دواتریش وردە وردە نووسینی(نەسخ) و (ثولث) و (ڕوقعە)و (دیوانی) و (فارسی) پەیدابوون.

تیپەکانی زمانی عەرەبی، (٢٨) تیپن، ئەمانەن:

(ا،ب،ت،ث،ج،ح،خ،د،ذ،ر،ز،س،ش،ص،ض،ط،ظ،ع،غ،ف،ق،ك،ل،م،ن،و،هـ،ي).

لەم (٢٨) تیپە، (٢١) یان بۆ زمانی کوردی گونجاون، بەلاّم (٧) یان بۆ زمانی کوردی ناگونجێن، کە ئەمانەن: (ث،ذ،ص،ض،ط،ظ،ع).

پاشان، دەستکاری (٥) تیپی ئەو (٧) تیپە نەگونجاوە کراو(٥) تیپی تری کوردییان لێ سازکرا: (پ لە ب ، چ لە ج ، ژ لە ز ، ڤ لە ف ، گ لە ك) بەمەش تیپە کوردییەکان بوونە (٢٦) تیپ، بەلاّم گرفتی نووسین و کوردی پێ نووسینیان هەرما، چونکە زمانی کوردی چۆن لەدەم دەردەچێت، وا دەنووسرێت، بۆیە بە پێویست زانرا، بە دانانی هەندێ نیشانە(٥) تیپی تریش

سازبکرێت:(ڕ) بۆ ڕێی قەڵەو، (ڵ) بۆ لامی قەڵەو و (ۆ) بۆ واوی کراوە و(ێ) بۆ(ێی)ی کراوە(٥) بۆ بزوێن.
تیپە کوردییەکان (٣٤) تیپن و ئەمانەن:
(ئـــ، ا، ب، پ، ت، ج، چ، ح، خ، د، ر، ڕ، ز، ژ، س، ش، ع، غ، ف، ڤ، ق، ك، گ، ل، ڵ، م، ن، ه، ە، و، ۆ، وو، ی، ێ).

- تیپە خاڵدارەکان(١٦)ەن، بە هەموویان (٣٠) خاڵیان هەیە.
- تیپەکانی: (ب،ج،خ،ز،غ،ف،ن) یەکی (١) خاڵ.
- تیپەکانی: (ت،ق،ی، ێ) یەکی (٢) خاڵ.
- تیپەکانی: (پ،چ،ژ، ش،ڤ)یەکی (٣) خاڵ.
- تیپەکانی ئەلفوبێی عەرەبی، جگە لە (١)ئەلف، کە بەجووڵە دادەنرێت، بەپێی شوێن و شێوەی گۆکردنیان لە ناودەمدا، دەکرێن بە پێنج بەش:

(١) تیپە گەروویییەکان:(و،ح،خ،ع،غ،ه).
(٢) تیپە مەڵاشوویییەکان:(ج،ز،ی،ك،ق،ش).
(٣) تیپە زمانییەکان: (ص،ط،ت،د،س،ر،ل،ن).
(٤) تیپە ددانییەکان: (ث،ذ،ظ،ض).
(٥) تیپە لێوییەکان: (ب،م،و،ف).

سەرنج: (یی) لە شێوەزاری ناوەڕاست لەهەندێ وشە بەدەر دەکەوێ، وەك: (مەیی، گەیی، هەیی،....هتد).

ڕێنووس Orthography

بێگومان ڕێنووس، واتا: وێنەی نووسینی دەنگەکانی زمان. دیارە ڕێنووس هۆیەکی کاریگەری ئاسانکاریی خوێندنەوەو نووسینە، خوێندنەوەش، تێگەیشتنی مەبەستی نووسەرە، لەوەی کە ویستوویەتی بە وشەی نووسراو دەری بڕێ.

خوێندنەوەی دروست ئەوەیە: کە بتوانین بە کەمترین هەڵوەستە، چاو بەسەر زۆرترین وشەدا بگێڕێن و یەکسەر تێیان بگەین، بۆیە بۆ چارەسەری

هەموو گیروگرفتێکی ڕێنووسی زمانەکەمان، پێویستە ئەو چارەسەرانە پەسند بکەین کە خوێندنەوەو نووسین ئاسانتر دەکەن.

چالاکیی خوێندنەوە، بە ورده ورده ڕاهاتنێکی یەکبینە و لە ژێر چاودێری و ڕێنماییدا پەیدا دەبێت، گەشە دەکات، پەرە دەسێنێت و لە ڕوخسارێکی تایبەتیدا شێوەگیر دەبێت. هەروەك توانستی وشە و تیپ ناسینەوەش، بە هۆی مەرجە پەیوەندییەکەوە پەیدا دەبێت، کە پێی دەڵێن: یاسای پەیوەستبوونConditioning Law of association کە ئەویش بە ڕاهاتن پەیدا دەبێت، بەجۆرێك خوێنەر وای لێ دێت، هەر بە بینینی وشە یان تیپەکە دەنگەکەی بیردەکەوێتەوە و ئەو دەنگەش واتای وشەکەی بیر دەخاتەوە، جا لەبەرئەوەی خوێندنەوە واتازانینە و واتازانینیش بەوە باشتر دێتەدی، کە خۆمان بەوە ڕابێنین، نووسینەکە وشە وشە و پچڕ پچڕ نەخوێنینەوە، بەڵکو هەموو ئەو چەند وشانەی کە بەسەریەکەوە واتایەکی تەواو دەبەخشن، بە نیگایەك بخوێنینەوە، بەمەش دەتوانین وا خۆمان ڕابێنین کە خێرا بخوێنینەوەو هەر بە بینینی وشەکان، یەکسەر بە قووڵی واتاکانیان تێبگەین و کارمان تێبکەن.

هەندێ تیپ، لە زمانی کوردی و زۆر زمانی تریشدا، لە دەنگێك زۆرتریان هەیە، جاروباریش دوو تیپ دەکەونە پاڵ یەك و دەنگێکی تایبەتیی جیاواز پێك دێنن، ناوبەناویش نیمچە دەنگێکی شاردراوە لەنێوان دەنگەکانی دوو تیپدا خۆی دەردەخات، بۆیە ڕاست نییە بۆ هەر دەنگێك تیپێك دابنێین و زۆرکردنی شێوەی تیپەکانیش دەبێتە هۆی خاو و خلیچکی و لەنگی و گرانیی خوێندنەوەو نووسین، لەجیاتی ئاسانکردنیان، کەواتە زمانی کوردی یەکێ لەو زمانانەیە کە ژمارەی ((پیت) و /دەنگی/) لە پەیوەندییەکی یەك بەیەکی دانین، چونکە ئێمە لە خوێندنەوەدا(واتا) دەخوێنینەوە نەك (تیپ)، لەلایەکی تریشەوە ئێمە لە خوێندنەوەدا، چەند وشەیەك بەسەریەکەوەو بە شێوەو مەزەندە دەناسینەوە و لەواتاکانیان دەگەین، بێ ئەوەی پێویست بەوە بکات حونجەیان بکەین و فۆنیمەکانیان یەکە یەکە جیابکەینەوەو لێکیان بدەین و دەریان ببڕین، ئینجا تێیان بگەین. ئێستاش، با وەك بەرکولێك، هەندێ لە گرفتە دیارەکانی ڕێنووسی کوردی، بخەینە بەرچاو و چارەسەریشیان بۆ

پێشنیاز بکەین، بەمەبەستی چەسپاندن و بڕیار لەسەردان و گشتاندن و پێڕەوکردنیان لەلایەن دامودەزگا فەرهەنگی و ڕووناکبیری و پەروەردەیی و بوارەکانی ڕاگەیاندنەوە لەسەراپای باشووری کوردستاندا:

(١) ئەلفوبێی کوردیی بە تیپی عەرەبی، بەمجۆرە دەقی پێ بگیرێت: (ئـ،ا،ب،پ،ت،ج،چ،ح،خ،د،ر،ڕ،ز،ژ،س،ش،ع،غ،ف،ڤ،ق،ك،گ،ل،ڵ،م،ن،ه،ە،و،ۆ،وو،ی،ێ).

- تیپەکانی زمانی کوردی، بەپێی لکان و نەلکانی دواییەکانیان بەیەکترەوە، دووجۆرن:

یەکەم: ئەو تیپانەی دەتوانرێت دواییەکانیان بە تیپێکی ترەوە لە وشەیەکدا، یان لە وشەیەك و پاشگرێکدا بلکێنرێت، پێیان دەوترێت: (تیپە لکاو)، کە ئەمانەن: (ئـ،ب،پ،ت،ج،چ،ح،خ،س،ش، ع،غ،ف،ق،ك،گ،ل،ڵ،م،ن،ه).

دووەم: ئەو تیپانەی، کە ناتوانرێت دواییەکانیان بە تیپێکی ترەوە لەوشەیەکدا، یان لە وشەیەك و پاشگرێکدا بلکێنرێت، پێیان دەوترێت:(تیپە نەلکاو)، کە ئەمانەن: (ر،ڕ،ز،ژ،د،ا،ە،و،وو،ۆ،ی،ێ).

(٢) پلەی دەنگە بزوێنی واو:

تیپی (و):

١- (و)ی کورت (u)، کە بۆری عەرەبی دەگرێتەوە، وەك: (کوڕ، قوڕ، لوڕ،....تاد)، بەیەك(و)ی، بێ نیشان دەنووسرێت، بەڵام ئەم تیپە، لەشێوەی نووسیندا هەر شێوەی(و)ی، کۆنسۆنانتەکەی هەیە، بەلاتینی (W)، بەڵام لە ڕاستیدا لە ڕووی (سیاق)ەوە، لە یەکتر جیاوازن.

٢- (و)ی، درێژ (û) ، کە بە دوو(وو)دەنووسرێت، وەك: (کووڕ، پوور، ژوور، مێژوو، ....تاد).

لە زمانی کوردیدا، (و–u) و (وو– û)، دوو فۆنیمن، چونکە گۆڕینی (و) و (وو)، جیاوازی دەخاتە نێوان وشەکانەوەو وشەی نوێ پەیدا دەکات، وەك: کوڕ و کووڕ ، بۆ نموونە، بۆیە بۆ تێکەڵ نەکردنیان لە ڕێنووسدا، پێویستییان بە دوو نیگاری جیاوازە، وەك لە پێشەوە باسمان کرد.

دەنگی / وو/ لە زمانەکەماندا، لەبنچینەدا هیچ کێشەیەکی نییە، هەرچەندە دوو هێما (نیشانە) بۆ دەنگێك بەکارهێنراوە، بەپێی ڕوخساری دەنگەکە، تاکو

له دەنگی /و/ جیابکرێتەوە. ئەوەی ئەو کێشەیەی لە زمانی کوردیدا ناوەتەوە، دەرکەوتنی سێ واوی بەدوایەکە لەو وشانەدا کە بەدەنگی /وو/ کۆتاییان دێت، لەباری خستنەسەردا، دەبێتە سێ واو، کە زۆر ئاساییە، ئەگەر واوی خستنەسەرەکە، کەمێك لە / وو/ەکە، دوور بخرێتەوە، وەك: (ڕەژوو و ئاگر، بەڕوو و مازوو ، مێژوو و جوگرافیا...تاد) ئەوە کێشەیەك دروست ناکات.

(و–W)ی، سەرەتای وشە، خۆی لە بنچینەدا یەك (و)واوە و سیمای نیمچە کۆنسۆنانتی هەیە، بۆیە کاتێك بەلاتینی دەینووسین، پێویستمان بە بزرۆکەیەك دەبێت، وەك: wirya , wilat ، ئەم نیمچە کۆنسۆنانتەش، بەیارمەتی ئەو بزرۆکەیە، ئازادیی دەرکەوتنی دەدرێتێ و گۆدەکرێت.

٣- (و) ی کراوە (O)، بە واوێکی نیشانەی (٧) لەسەر دەنووسرێت، وەك : (خۆر، کۆڕ، چۆڵ، دۆڵ....).

٤- واوی کۆنسۆنانت (نەبزوێن)(W)، ئەگەر لە پێش و پاشی تیپێکی بزوێنەوە هات، بە واوێکی بێ نیشان، یەك(و)دەنووسرێت، وەك: داو، ڕاو، پیاو... Daw – Raw- Pyaw .

٥- دوو دەنگە (دیفتۆنگ)ی،/وێ/، وەك: شوێن، نوێن، کوێ، خوێ، ..... . پێویست ناکات تیپێکی تایبەت و سەربەخۆی بۆ دابنرێت، چونکە دەنگێکی ڕەسەنی کوردییەو لە دوو تیپی (و) و (ێ) پێکهاتووە و هەمیشە چۆن بنووسرێت، وا دەخوێنرێتەوە.

٦- دەنگی/ وی/ یش، هەر دەنگێکی ڕەسەنی کوردییەو لە دیالێکتی کرمانجیی باکوور و لە شێوەزارەکانی تری، وەك: لوڕی و گەرمیان و سلێمانییشدا هەیەو لە دوو تیپی (و) و (ی) پێکهاتووە، وەك: (سویر، دویر، ژویر، زویر...)، پێویستە هەر چۆن گۆ دەکرێت هەرواش بنووسرێت و پێویست بە تیپێکی تایبەت ناکات.

٧- واوی سەرەتای وشە، وەك: (وڵات، وریا، ورد، ورچ، وتی.... . پێویستە بەیەك واو(و) بنووسرێت نەك دوو(وو)، چونکە لە زمانی کوردیدا، بزوێن لەسەرەتای وشەوە نایەت، سەرەڕای ئەوەی ئەگەر (وو- û)، بزوێن بوایە، دەبوو (ئـ) لە پێشیەوە پەیدا ببێت و بوترێت(ئووشە، ئووریا)، کەوا نا

وترێـت، دیـاره واوی سـەرەتای ئـەو وشـانە، (W)ە، کـە نەبزوێنـە، وشـەش لەزمانی کوردی بە نەبزوێن دەست پێ دەکات.

٨- (و)ی بـزوێن، وەك : (کـوڕ ، گـورج، گـورگ....)، لـە (و)ی نـەبزوێن، وەك: (وەرە، چاو، ڕاو..)، بە شێوە جیانەکرێنەوە.

٩- (و)ی پێکەوەبەسـتن(واوی عـەتف)، بەشـێوەیەکی سـەربەخۆ، بـۆ پێکەوەبەسـتنی دوو وشـەو دوو دەسـتەواژەو دوو ڕسـتەیش بـەکاردێت و نالکێنرێت بە هیچ کامێکیانەوە، وەك: (من و تـۆ، ڕێ و بـان، ئێمـە و ئێـوە، مـن گوڵەکان دەڕوێنم و تۆش ئاویان بدە ... تاد).

١٠- تیپی(وو)لەم وشانەی خوارەوەدا:

جۆری یەکەم	**جۆری دووەم**
ووتی	**وتی**
وورچ	**ورچ**
کاووڕ	**کاوڕ**
باووك	**باوك**

دەردەکـەوێت کـە (ووتـی ـ وورچ) لەگـەڵ (کـاووڕ ، بـاووك) دوو بـاری جیـاوازن، بـۆ نووسـینی ئـەم وشـانەش دروسـتتر وایـە بـە جـۆری دووەم بنووسرێن، چونکە:

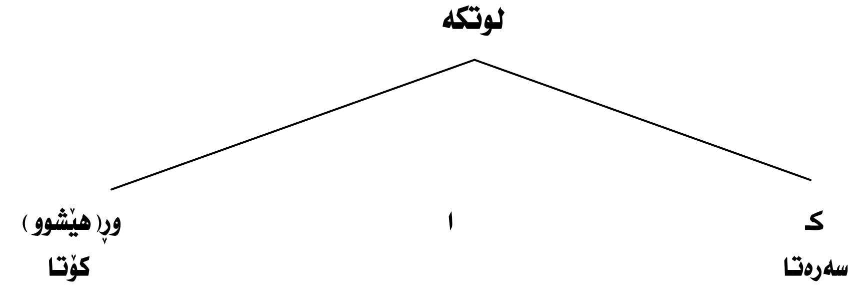
١- لـە نموونـەکانی _ (ووتـی، وورچ) دا، دەنگـی/ و/ی یەکـەم، نیمـچە ڤاوڵـەو دەنگی/ و/ی دووەم بزرۆکەیە(ڤاوڵە)، کەلەم ئەلفوبێیەدا وێنەی بۆ نەکێشراوە، کەواتە وشەکانی (وتی، ورچ) لەیەك بڕگە پێك دێن، نەك دوو بڕگە، هەروەهایش لە ڕووی بڕگەی دەنگسازییەوە (phonology)، بەم شێوەیەی لی دێت:

لوتکە

سەرەتا — کۆتا

و (نیمچە ڤاوڵ) — بزرۆکە (ڤاوڵ) — ڕچ (هێشوو)

٢–نموونـەکانی (کـاووڕ ، بـاووك) لەگـەڵ دوو نموونەکـەی(ووتـی، وورچ)دا جیاوازن، چونکە/ و/لەم نموونانەدا، تەنیا لە نیمچە ڤاوڵ پێکهاتوون و، لەگەڵ وشـەکانی پاش خۆیاندا هێشووە کۆنسۆنانتیان دروست کردووە، لەبەرئەوە ئەم وشانە لەیەك بڕگە پێکهاتوون، نەك دوو بڕگە، بەم شێوەیەی خوارەوە:

١- گرفتی تیپی (ی):

١–تیپی (ی) ی بێدەنگ (واتە : y)، وەك:

یـاد، یـار، یـاڵ،......لـە زمـانی کوردیـدا، یـەك فۆنیمـە نـەك دوو، هەرچـەندە هەنـدێجار کورت و هەنـدێجاریش درێـژ گـۆ دەکرێـت، بـەڵام واتـا ناگۆڕدرێـت و فۆنیمی تر ناهێنێتەکایەوە، بۆیە پێویست بە نیگاری تر ناکات.

٢– تیپی (ی)ی دەنگدار (واتە : î)، لە وشەکانی، وەك:

زەوی، پـەری ،کـانی، خـانی....، یـەك فۆنیمـە نـەك دوو، هەرچـەند هەنـدێجار کورت و هەندێجاریش درێژ گۆدەکرێت، بـەڵام واتـا ناگۆڕدرێت و فـۆنیمی تـر ناهێنێتەکایەوە و پێویست بە نیگاری تر ناکات، ئەم دوو دەنگی/ی/ یە، بە تیپی عەرەبی بەیەك شێوە دەنووسرێن، بەڵام بە تیپی لاتینی جیاوازن، کـە (y و î) -یە.

٣– تیپی (ی) بزوێنی (دەنگداری) فرەکورت (بزرۆکە)، کەلە ئـەلفوبێی لاتینیـدا، نیشانەی (i) ی دراوەتێ، وەك:

من min، ژن Jin، کوردستان Kurdistan ......، که لە نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی وێنەی نییە و پێویست ناکات، تیپێکی سەربەخۆی بۆ دابنرێت.

٤- **برگەی (یە) لە دوای تیپی(ی)وە:**

پێویستە ئەگەر برگەی (ی)، بەدوای(ی)درێژ یان(ێ)کراوەدا هات(ی)، لە پاڵیدا بنووسرێت و پێوەی بلکێنرێت، وەك: (ئەم دێیە، ئەو ڕێیە، ئەو کانییە...) ، نەك: (ئەم دێ یە، ئەو ڕێ یە، ئەو کانی یە).

٥- **تیپی (ی) ی کۆتایی وشە:**

ئەگەر(ی)ی، خستنەسەر(ئیزافە) یان(وەسف) چووە سەر ئەو وشانەی بە(ێ) یان(ی)ی، درێژ کۆتاییان دێت، بۆ ئاسانیی خوێندنەوە و نووسین، پێویستە بە دوای وشەکەوە بلکێنرێت، وەك: ترێی سپی، کانیی ئەو دێیە...، نەك: ترێ ی سپی، کانی ی ئەو دێ یە....

٦- لە y)) نیشانەکانی(ی)ی، دەنگدارو(ی)ی بێدەنگ، واتە: (î) و (ئەلفوبێی تیپی عەرەبیدا، هەردووکیان هەمان هێمای(ی) یان هەیە، بەڵام لە ڕاستیدا لێك جیان و لەکاتی بەدوای یەکترهاتنیاندا، دەبێت هەردووکیان پێکەوە بلکێنرێن، وەك: زەوییەکە، ڕێوییەکە، دیارییەکە.. نەك: (زەوی یەکە، ڕێوی یەکە، دیاری یەکە).

٧- ئەگەر سێ تیپی(ی) بەدوای یەکتردا هاتن، دەبێت بەسەریەکەوە بنووسرێن، وەك:(بنچینەییەکان، کۆتاییەکان، لادێییەکان) نەك (بنچینەیی یەکان، کۆتایی یەکان، لادێ ییەکان)... .

٨- (ی)ی، خستنەسەر(ئیزافە)، یان بۆ پێکەوەبەستنی ناوو ئاوەڵناو، لەگەڵ وشەکەی پێشەوەیدا پێکەوە دەنووسێنرێن، وەك:(ناسکە هەرمێی وەڕاز(*)، ماسیی دوکان..)نەك (ناسکە هەرمێ ی وەڕاز ، ماسی ی دوکان..).

٩- هەر وشەیەك، بە تیپە بزوێنی (ی) و(ێ) یان هەر بزوێنێکی تر کۆتایی هاتبێت، هەر شتێکی بەدوا داهات، ناوگرێکی نەبزوێن(ی) یەکی نەبزوێنی

(*) ناوی دێیەکە لە ناوچەی شارباژێڕ.

دەخرێتە سەر و لەگەڵ وشەی یەکەمدا پێکەوە دەنووسێنرێن، وەك: (نوێیە، ماڵییە، هەرمێیە، سێیەم) نەك: (نوێ یە، ماڵی یە، هەرمێ یە، سێ یەم).

١٠- گرفتی(ی)ی کورت و(ی)ی درێژ:

پێویست ناکات(ی) ی درێژ، بە نیشانەیەك لە(ی) ی کورت جیابکرێتەوە، چونکە ئەگەر(ی)، لە دوای تیپی دەنگدارەوە هات، یا ڕۆڵی جێناوی لکاوی بینیبێ دەنگەکەی بە کورتی گۆ دەکرێت و لە دەم دێتە دەرەوە، وەك: ڕای کرد، دای نا، بۆی برد.

١١- هەر کاتێك تیپی(ی) کەوتە دوای دوو تیپی بێ دەنگەوە، درێژ لەدەم دێتە دەرەوە، وەك: خستی، ڕشتی...تاد.

١٢- (یی) : ئەم (یی) یە، لە زۆر نووسیندا، لە دەستووری خۆی لای داوەو، بەهەڵە دەنووسرێت، وەك: هەولێریی، ڕۆشنبیریی، چونکە ئەم (یی) یە، هەمیشە لەدوای ئەو وشانەوە دێت، کە بە تیپی بزوێن کۆتاییيان هاتووە و، بۆ(دانە پاڵ) بەکاردێت، وەك: بەرزنجەیی، قرگەیی، چوارتایی، جوانڕۆیی، باڕۆیی، گەدایی، برایی، تارمایی و ....تاد.

١٣-(ی) ی ئامرازی پێوەندی، بەتایبەتی دوای ئەو وشانەی بە(ی)کۆتاییيان دێت، دەبێت بنووسرێت، بەڵام پێویستە پێکەوە بلکێنرێن(نەك بە جیا)، وەك: مراویی نێر (نەك مراوی ی...) ، سینیی چا، (نەك سینی ی چا) .... .

١٤- هەموو (ی-Î)یەکی ناوەڕاستی وشەی کوردی (درێژە) و هەر بەیەك (یـ)دەنووسرێت و نیشانەی تایبەتی ناوێت، وەك: (پەنیر، شیر، هەنجیر، تیر، سیر...تاد).

٢- (ر)و(ڕ) :

لە زمانی کوردیدا، (ر) و(ڕ)، دوو نرخیان هەیەو، دوو فۆنیمی جیان، چونکە لەناو سیستەمی دەنگزانیی زمانی کوردیدا دوو نرخی جیایان هەیە، بۆیە لەهەر شوێنێکدا (سەرەتا ، ناوەڕاست، یان کۆتایی وشە) دەربکەون، شێوەیان چۆنە دەبێت وا بنووسرێن و، ئەو بۆچوونەی کە دەڵێت: (لەبەرئەوەی کە هەموو (ر) یەك کە بکەوێتە سەرەتای وشەی کوردیی (قەڵەو)ە، بۆیە لە نووسیندا، پێویست ناکات نیشانەی قەڵەوی (٧) بۆ دابنرێت)، ئەمە

بۆچوونێکی نادروسته و دەرنەکەوتنی (ر)ی لاوازی سەرەتای وشەی کوردی، یاسایەکی دەنگزانییە لە زمانی کوردیدا و پەیوەندی بە(ڕ)ی، قەڵەوەوە نییەو، ئەوانەی وا دەڵێن، دەبێت ئەوەش بزانن، کە زۆربەی ئەو لامانەی(ل) بە دوای ئەلف(ا)دا دێن لە زمانی کوردیدا، قەڵەون، وەك: ماڵ، خاڵ، پاڵ، هەڤاڵ، گاڵ، شاڵ، ناڵ،داڵ لاڵ، کاڵ، تاڵ....تاد. ئەگەر (وا) بێت، کەواتە نابێت نیشانەی قەڵەوی (٧) بۆ(ل) ی دوای (ا) دابنرێت کە ئەمەش نابێت....!

(ر) و (ڕ) لە زمانی کوردیدا، دوو فۆنیمی جیان، چونکە لەم زمانەدا جووتە وشەی وا هەیە کە لەهەمان دەوروبەردا ئەم دوو دەنگە جیاوازەیان تێدا دەردەکەوێت و واتای جیایان پێ دەبەخشن، وەك:(کەر – کەڕ)، (برین – بڕین)، (تێر – تێڕ)، (بەرە – بەڕە)، (کوران– کوڕان) ....تاد، لەدەوروبەری (کە(...)) و(ب(....) ین) و (تێ(....)) دا دەردەکەون، ئەم دوو دەنگە، لە زمانی عەرەبیشدا هەن، وەك: لە وشەی (کریم) و (رحیم) دا، دەردەکەون، بەڵام لە سیستەمی دەنگزانیی زمانی عەرەبیدا بە دوو شێوەی جیای هەمان فۆنیم دەژمێردرێن، چونکە ناتوانن هەردووکیان لە هەمان دەوروبەردا دەربکەون و بە ئاڵوگۆڕکردنیان واتاکان بگۆڕدرێن. واتا، فۆنیم شتێکی ڕووتە (abstract)، چەند دەنگێکی جیا دەنوێنێ لە زمانێکی تایبەتیدا، ئەم دەنگانە شێوەی جیا، بەپێی ئەو دەوروبەرە جیاوازانەی تێیاندا دەردەکەون، دەگرنە خۆ.

دەنگسازی (phonology)، ئەو بەشەی زانستی زمانە، لەو یاسایانە دەکۆڵێتەوە کە بەهۆیانەوە دەنگەکانی زمانێکی دیاریکراو بۆ بڕگە دروستکردن لێك دەدرێن و یەك نرخ دەدەن بە کۆمەڵە دەنگێکی جیاواز، کە لەوانەیە، هەمان کۆمەڵە دەنگ لە زمانێکی تردا دەربکەون و کۆمەڵە نرخێکی تێدا پیشان بدەن، واتا دەنگزانی (phonetics)، شتێکی گشتییەو دەنگسازی (phonolog)، تایبەتییە، فۆنەتیك پێمان دەڵێ: (ر) و (ڕ) ، (س) و(ص)، (ل) و(ڵ) چۆن دروست دەکرێن و بۆ جیاوازن، بێ ئەوەی گوێ بداتە ئەوەی ئەم دەنگانە، سەر بە چ زمانێکن، کەچی لە ئاستی فۆنۆلۆجیدا (ر) و (ڕ) لە زمانی کوردیدا، دوو نرخیان دەدرێتێ و لە عەرەبیدا یەك و (س) و (ص) لە زمانی کوردیدا، یەك نرخیان دەدرێتێ و لە عەرەبیدا دوو..تاد. بەوپێیە، (ر) و (ڕ) دوو فۆنیمی

جیان، چونکە لەناو سیستەمی فۆنۆلۆجیی زمانی کوردیدا، دوو نرخی جیایان هەیە، بۆ نموونە، جیاوازیی نێوانیان، وەك جیاوازیی نێوان (پ) و (ج) یان (ك) و (ش) یان هەردوو فۆنیمێکی ترایە، بۆیە لەهەر شوێنێکدا دەربکەون، شێوەیان چۆنە دەبێ وا بنووسرێن.

(یەکەم) **گرفتی نووسینی وشەی عەرەبی:**

وشەی عەرەبی لە کوردیدا چۆن بنووسرێت؟ بۆ نووسینی وشەی عەرەبی لە کوردیدا، دوو بۆچوون هەیە:

١- دەبێت وشەی عەرەبی لە کوردیدا، وەك خۆی و بێ دەستکاری بنووسرێت، وەك: (حَج) ، (مَذهب) ، (زَكاة)، (صَلاة)، (وَصف).

٢- بە ڕێنووسی کوردی بنووسرێت(بکوردێنرێت) وەك چۆن کورد گۆی دەکات، بەمەرجێك واتای بنچینەیی وشەکە نەگۆڕدرێت، وەك: (حەج، مەزهەب، زەکات، سەلات، وەسف)... . و ئەگەر نەتوانرا وشەکە بە کوردی بنووسرێت ئەوا پێویستە لە نێوان دوو کەوانەدا، بە عەرەبی بنووسرێت. ئێمە بۆچوونی دووەم بە پەسند دەزانین و پێویستە وا بنووسرێت.

(دووەم) ***چەند سەرنجێکی گرنگ:**

١- ئەوەی لە زمانزانیدا (زانستی زمان)دا، ئاشکرابێت ئەوەیە، کە دەبێت لە بڕگەدا دەنگی بزوێن هەبێت، هەر لەبەرئەوەشە کە ژمارەی بڕگەکانی هەر وشەیەك هێندەی ژمارەی دەنگە بزوێنەکانی ئەو وشەیە دەبێت، بۆ نموونە، لە وشەی(گۆران) دا، دوو بزوێن هەیەو ئەمەش بۆتە هۆی بوونی دوو بڕگە، وەك: (گۆ-ران)، بەلاّم، وشەی(گۆرانی)، سێ بڕگەیە (گۆ-را- نی) ، چونکە سێ بزوێنی تێدایە.

٢- یەکێك لەو ڕەخنانەی لە گشت شێوە ڕێنووسێکی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی دەگیرێت ئەوەیە، کە بزوێنی (و- u) لە کۆنسۆنانتی (و-W) و بزوێنی (ی – î) لە کۆنسۆنانتی (ی – y) لێك جیانەکراونەتەوە.

ئەو دوو دەنگە بزوێنە(و – u) ، (ی – î) کەلە گۆکردن و کاردا، لەگەڵ (و-W)، (ی-y) ی کۆنسۆنانت جیاوازن و، دەبوو لە ڕێنووسدا نیگاریان، مۆرکی ئەو جیاوازییەی پێوە دیاربوایە.

٣- چۆن ڕێنووس پێوەندیی بە فۆنەتیکەوە هەیە، پێوەندی بە ڕێزمانیشەوە هەیە، بۆیە پێویستە دەستوورەکانی ڕێنووس لەبەر تیشکی ڕێزماندا تەماشا بکرێن و پێکەوە گونجان و نەگونجانیان ڕەچاوبکرێت.

بزوێنی (ی-î) لە زمانی کوردیدا یەك فۆنیمە، نەك دوو، هەرچەندە هەندێجار کورت و هەندێجاریش درێژ گۆدەکرێت، بەڵام بەمە واتا ناگۆڕدرێت و فۆنیمی تر ناهێنێتەکایەوە، کە فۆنیمی تریش نەبوو، ئیتر پێویست بە نیگاری تر ناکات. لە دەیان وشەی وەك(بیر، تیر، لیر، شیر، پیر، میر، سیر، هەجیر، پەنیر...) دا کە بزوێنی(ی)درێژ بەدەمدا دێت، کە ئەگەر کورتیش بکرێتەوە، وشەی نوێ پەیدا نابێت و، دیارە هەموو (ی-î) یەکی ناوەڕاستی وشەی کوردی درێژەو هەرگیز کورت نابێت، تەنیا مەگەر وشەیەك دوو(ی-î) تێدا بێت و(هێز – stress) بکەوێتە سەر یەکێکیان، ئەوکاتە ئەوی تریان کەمێك کورتتر گۆدەکرێت، ئەمەش دیاردەیەکی فۆنەتیکییەو ئاشکرایە هەر بزوێنێك هێزی لەسەر بێت زۆرتر دەردەکەوێت،(ی-î) ی کۆتایی وشەیش کە هەندێجار کورت دەردەبڕێت، هۆی ئەوەیە کە هێزی لەسەر نییە، یان بۆتە (ی-y) ی کۆنسۆنانت، بەوپێیە، نووسینی بزوێنی (ی-î) چ بە دوو (ی) و چ بە (ی) یەکی کەشیدە لەسەر نییە(کۆڕی زانیاریی کورد وتەنی) هەڵەیە.

بەم پێیە، نیشانەی (i)، کورتە بزوێن بێت یان هێز، لەبەرئەوەی دەوری بڕگە جیاکردنەوە دەبینێت، بۆ نووسین جیاوازی ناکات و پێویستی بە نیشانە هەیەو دەبێت لە ئەلفوبێی عەرەبیشدا نیگاری بۆ دابنرێت، بۆ نموونە ئەم وشانە (ئایین Ayin، مایین Mayin، مەییو Meyiw، گەییو Geyiw، پاییز Payiz....).

(سێیەم) **نووسینی ژمارە، لە (١١ تا ١٩):**

ئەگەر سەرنجی ژمارە (١٢) بدەین، دەبینین لە کوردیدا، بە پێنج جۆر دەبیسترێت: (دوانزدە، دوانزە، دوانگزدە، دوانگزە، دوازدە)، لەم وشانە پێك دێت:

(دوو+ ان + نیز+ دە)، کە (ان) ژمارە دابەشکارییە، ((نیز) وشەی (عەتفی فارسی) یە بە واتا (لەگەڵ)، جا، بۆ سووکی و ئاسانی گۆکردن، هەندێك گۆڕانکاری تێدا ڕوویداوە، وەك:

(١) لـە وشـەی (نیـن)، بڕگـەی (نـی) فـڕێ دراوە و (ن) هێڵراوەتـەوە و بـووە بـەو (دوانزدە، سیانزدە، پانزدە).

(٢) لە هەندێ ناوچەدا، بەتایبەتی سلێمانی، تیپی(د) ی وشـەی(دە)، دەکـەن بـە (گ) و لەگـەڵ تیپـی (ن)، شـوێنگۆڕکێیان پـێ دەکـەن و بـەمجۆرە گـۆی دەکەن: (دوانگزە، سیانگزە، پانگزە، شانگزە...)

(٣) لـە هەنـدێ ناوچـەی تـردا، تیپـی (ن) لـە ئـامرازی (ان) فـڕێ دەدەن (کلـۆری دەکەن) و دەڵێن: یازدە، دوازدە، سێزدە،چواردە، پازدە، شازدە..).

(٤) لـە هەنـدێ ناوچـەی تریـشدا، تیپـی(د)لـە وشـەی(دە)لادەبـەن یـان کلـۆری دەکەن و دەڵێن: (یانزە، دوانزە، ،...تاد)

(٥) ژمـارە(یـازدە، دوازدە، سـێزدە، چـواردە، پـازدە، شـازدە، حەڤـدە، هـەژدە، نۆزدە،....) گۆڕانێکی کەمی بەسەردا هاتووە و پەسندترینیانە.

(٦) شـوێنگۆڕکێی دوو تیـپ لەوشـەیەکدا: لـە هەنـدێ وشـەدا، شـوێنگۆڕکێ بـە دوو تیپ دەکرێت، بێ ئەوەی کار بکاتە واتای وشەکە، کە شتێکی سروشـتییە لە هەموو زمانێکدا، بۆیە بەکارهێنان و نووسینی هـەردووکیان، دروسـتە، وەك: جەرگ، جگەر، بڕوانە، بنواڕە، زیخ، خیز، ڕفان، فڕان، جوێن، جنێـو، مێروولـە، مێلوورە،..تاد، بەڵام ئەگەر بەو شوێنگۆڕکێیە، واتا گۆڕدرا، نابێ بکرێت.

(چوارەم)- **بایەخ نەدان، بە تیپی(ب) لە گۆکردن و نووسیندا:**

لە هەندێ فرمانی داخوازی و پێبەندکاریدا، پێشگری (ب) ، بایـەخی پـێ نادرێت و نانووسرێت، کە پێویستە بۆ پاراستنی بوونی، بایـەخی پـێ بـدرێت و بنووسـرێت، بـەڵام لەبەرئـەوەی لـە چـاوگی ناسـادەدا کـە دەیکەینـە کـاری داخوازی، دەتوانرێ (ب)بنووسرێ یا نەنووسرێ، کە پێویستە بنووسرێ، وەك:

هەڵ بپەڕە	نەك	هەڵپەڕە
داببەزە	نەك	دابەزە
ڕابکات	نەك	ڕاکات
وەربگرە	نەك	وەرگرە
دابوەشێیت	نەك	داوەشێیت

(پێنجەم) **بایەخ نەدان، بە تیپی (ت)، لە گۆکردن و نووسیندا:**

لـە هەنـدێ وشـەدا، لـە وتـن یـان نووسـیندا، بایـەخ بـە تیپـی(ت) نادرێـت و نانووسرێت، کە پێویستە بۆ پاراستنی بوونی، بوترێت و بنووسرێت، یان با بنووسرێت، ئەگەر نەوترێت و گۆنەکرێت، وەك:

دەفرێت	**نەك**	**دەفڕێ**
دەکرێت	**نەك**	**دەکرێ**
دەنوێت	**نەك**	**دەنوێ**
دەستەسڕ	**نەك**	**دەسەسڕ**
دەستاودەست	**نەك**	**دەساودەس**

(شەشەم) **بایەخ نەدان بە تیپی (د) لە نووسین و گۆکرندنا :**

لـە هەنـدێك وشـەدا، بایـەخ بـە وتـن یـان نووسـینی(د) نادرێـت، کـە دەبێـت بوتریـت و بنووسـرێت، خـۆ ئەگـەر بنووسـرێت و لـە گۆکرنـدا نـە وترێـت ئـەوە ئاساییە، وەك ئەوەی بنووسرێت:

کراندی	**نەك**	**کرانی**
دڕاندی	**نەك**	**دڕانی**
هەژاندی	**نەك**	**هەژانی**
فڕاندی	**نەك**	**فڕانی**

(٣) گرفتی وشەی لێکدراو:

وشەی لێکدراو، لە زمانی کوردیدا، ئەرکێکی گرنگی لە ئەستۆدایە، چونکە دەبێتە هۆی فراوانبوون و گەشەکردنی زمانەکەمان و هێنانەکایەی وشەی نوێ بە واتای نوێ.

بۆ دروستکردنی وشەی لێکدراو دوو بنەما هەیە:

یەکـەم: لــە پێکگەیانــدنی دوو وشــەی ســەربەخۆ، یــان زۆرتــرو، پێکهــاتنی وشەیەکی نوێ، بە واتایەکی نوێ لەڕستەدا، ئەگەرچی وشە نوێیەکە، واتە وشە (لێکدراوەکـە)، لــە چــەند وشــەیەکیش پێکهاتبێــت، مامەڵــەو ڕەفتــاری تــەنیا

وشـەیەکی لەگەڵـدا دەکـەین و بـەو وشـە لێکـدراوە نوێیانـە دەوترێـت(وشـەی دروستکراو)، وەك:
– وشەی (دوو ڕوو)، کە بە یەکێك دەوترێت، بێباربێت لە ژیانداو، لە دوو وشە پێکهاتووە،(دوو) و(ڕوو) و ئەمانەیش چەند نموونەیەکن:

وشەی سادە (سەربەخۆ)	وشەی لێکدراو (دروستکراو)
مزر+ە+سێو	مزرەسێو
شا + سوار	شاسوار
سەر + خۆش	سەرخۆش
گوڵ + بە + دەم	گوڵبەدەم

دووەم: لە پێکگەیاندنی ئامرازێك بە وشەیەکی سەربەخۆ، جا، ئەگەر ئامرازەکە خرابێتە پێش وشەکەوە، ئەوا پێی دەوترێت:(پێشگر) و ئەگەر خرابێتە پاش وشـەکەوە، پێـی دەوترێـت:(پاشـگر) و بـەو وشـە لێکـدراوەی لـەم پێکگەیاندنـە پەیدا دەبێت، دەڵێن:(وشەی ڕەگدار)، وەك:

وشە	ئامراز	وشەی ڕەگدار
کڕ	یار	کڕیار
باخ	ەوان	باخەوان
خۆر	اك	خۆراك

ئەو ئامرازانەی دەخرێنە سەر وشە دوو جۆرن:
یەکـەم: ئەوانـەی کـە واتـای ئـەو وشـەیەی(کـە دەخرێتـە سـەری)دەگـۆڕن و وشەیەکی نوێ سازدەکەن، وەك:

وشە	ئامراز	وشەی نوێ
بەر	وانکە	بەروانکە
هێڵ	ەك	هێڵەك
فڕ	ۆکە	فڕۆکە

دووەم: ئەوانەن کە دەخرێنە سەر وشە، واتاکەی ناگۆڕن، بەڵکو دەبێتە هۆی دەرخستنی فرمان(کار)، کاتی فرمان، باری ناو و جێناو و ئاوەڵناو لەگەڵ یەکتردا، یان پیشاندانی باری کۆ، وەك:

وشە	ئامراز	وشەی نوێ
ژن	ان	ژنان (چەند ژنێك پیشان دەدات)
جوان	تر	جوانتر (ئاوەڵناوی بەراورد)
هات	دە	دەهات (کاتی فرمان دەردەبڕێت)
کاڵ	ێ	کاڵێ (پێی دەناسێت)

ڕێزمانی وشەی لێکدراو

ڕێبازی یەکەم:

١- ئەگەر یەکەم وشەی، وشە لێکدراوەکە بە (تیپە نەلکاو) کۆتایی هاتبێت، ئەوا بەبێ یارمەتی دەدرێنە دەم یەکتر و هیچ گرفتێك لە نووسینیاندا نییە، وەك:

وشەی شادە	وشەی لێکدراو
دار ، بەڕوو	داربەڕوو
چاو، کاڵ	چاوکاڵ
پەڕۆ ، کۆن	پەڕۆکۆن
شا ، توو	شاتوو

٢- ئەگەر وشەی، وشە لێکدراوەکە بە (تیپە لکاو) کۆتایی هاتبێت، وەك (دڵ پاك)، ئەوا ئەم جۆرە وشە لێکدراوە، هەندێ گیروگرفتی نووسینی تێدا دەبێت، چونکە دەشێت بە دوو شێوە بنووسرێت، یان دوو وشەکە پێکەوە بنووسرێن (دڵپاك)، یان بە جیا(دڵ پاك)، بەڵام کامیان ڕاستە؟! بۆ ئەمە دوو بیروڕا هەیە:

یەکەم: دەبێت ئەو وشە لێکدراوانە پێکەوە بلکێنرێن، چونکە یەکەم وشە، بە تیپێك کۆتایی هاتووە، کە دەشێت بلکێت بە وشەی دووەمەوەو نووسەر لە کاتی نووسیندا، دەست لە نووسین هەڵناگرێت و سفتتریش دادەڕێژرێت، لەوەی کە بە جیا لە یەکتر بنووسرێن.

دووەم: نابێ لە وشەی لێکدراودا، وشەکان پێکەوە بلکێنرێن، چونکە دەبێت هەر وشەیە، قەوارەی خۆی بپارێزرێت، وەك دانەیەکی دەنگیی سەربەخۆ. خاوەنانی ئەم بیروڕایە دەڵێن: (بۆچی لامان گران نییە وشەی(کلاڵفە دەزوو، کۆتەرە دار، گوێ سەربانە،(گوێ سەبانە)، تۆپەڵە قوڕ،....) بە جیا بنووسین، کەچی پێمان گران بێت وشەی(دڵ تەڕ، چین چین، دەنگ گڕ، نووك تیژ، ماسی گرە،،....)) بە جیا بنووسین، هەر لەبەرئەوەی کە یەکەم وشە، لە نموونەکانی یەکەمدا بە تیپە نەلکاو کۆتایی هاتووە و لە نموونەکانی دووەمدا، بە تیپە

لکاو، بۆیە ڕاستتر و گونجاوترو ئاسانتریش وایە، کە وشەی لێکدراوی بەبێ یارمەتی دراوە دەم یەکتر، پێکەوە بنووسرێت، وەك:

(ملپێچ، پێشنوێژ، داوێنپاك، ڕاستگۆ، تێبینی، باوکمردوو،....).

ڕێبازی دووەم:

ئەگەر وشەی لێکدراو بە بۆنەی ئەم ئامرازانەوە درانە دەم یەکتر، دیسان هیچ گرفتێك لە نووسینیاندا نییە:

١- تیپە بزوێنی (ە)، کە دەخرێتە نێوان هەردووکیانەوە، وەك: (بەرد+ە+پێ= بەردەپێ)، هەروەها: (گەردەلوول، بەردەباز، ڕەشەبا، مێرگەپان، کلکەبێڵ، دەسکەچەقۆ...)

٢-ئامرازی(ەو)، وەك: بانەوبان، ساڵەوساڵ، شاخەوشاخ،ماڵەوماڵ، شارەوشار..تاد.

٣- ئامرازی (او)، وەك: چڵاوچڵ، پشتاوپشت، گەرماوگەرم، دەماودەم، دەستاودەست، شەواوشەو، جەژناوجەژن...تاد.

ڕێبازی سێیەم:

ئەو وشە داڕێژراوانەی، کە بەو ئامرازو پاشگرانەی واتای وشەکە دەگۆڕن، بووبێتە وشەی داڕێژراو، بە دوو جۆر بەبێ گرفت پێکەوە دەنووسرێن:

یەك: ئەگەر وشەکە لەوانەبێت کە بە تیپە نەلکاو کۆتایی هاتبێت، ئەوا بە ئاسانی و بەبێ گرفت دەردرێنە دەم یەکتر، وەك:

- دار + ستان = دارستان.
- ئاسن + گەر = ئاسنگەر.
- مزر + ۆکە = مزرۆکە.

دووەم: ئەگەر وشەکە بە تیپە لکاو کۆتایی هاتبێت، ئەوا، وشەو پاشگرەکە، بە ئاسانی دەردرێتە دەم یەکتر، وەك:

- هەڵووك + ێن = هەڵووکێن.
- چاو + یلکە = چاویلکە.
- داس + ولکە = داسولکە.
- کرێ + کار = کرێکار.

ڕێبازی چوارەم:

ئەگەر وشە لێکدراوەکە، بە داتاشین، واتە بە فڕێدانی بڕگەیەکی وشەیەك لە دوو وشە لێکدراوەکە، بووبێتە وشەی لێکدراو، دوو ڕێچکە بۆ یەکگرتنیان هەیە:

یەکەم: وشە داتاشراوەکان، ئەگەر لەوانە بوون کە پێکەوە بلکێنرێن، پێکیانەوە دەلکێنین، ئەگینا جیا بە جیا دەیان دەینە دەم یەکتر، وەك: وشەی (جوامێر)، کە لە بنچینەدا، لە دوو وشەی داتاشراو پێکهاتووە، وشەی(جوا)کە کورتەی (جوان)ە، دووەم، وشەی(مێر)، کە کورتەی وشەی(مێرد)ە و هەروەها:

- مرواری.
- نیوەڕۆ.
- بۆگەن.
- باگوردان، ..تاد.

دووەم: ئەگەر:

١- وشەی دووەمی وشە لێکدراوەکە، بە هەمزە(ئ) دەستی پێ کردبوو، ئەوا لە لێکدانی ناودا، هەمزەکە فڕێ بدرێت، واتە ئەگەر ویستمان وشەی(بەرد) و وشەی(ئاش)کە بە هەمزە دەستی پێ کردووە، بدەینە دەم یەکتر، ئەوا هەمزەکەی لێ لادەبەین و ئینجا دەیاندەینە دەم یەك، وەك:

- بەرد+ئاش=بەرداش (نەك بەردئاش).
- ناواخن (نەك ناوئاخن).
- خۆشاو(نەك خۆشئاو)......تاد.

٢- ئەگەر یەکەم وشەی وشە لێکدراوەکە، بەتیپە بزوێنی(ە)کۆتایی هاتبوو، وەك: (بە، لە) و دووەم وشەی بە هەمزەی(ئـ)دەستی پێکردبوو، وەك (ئەو، ئەوێ) ئەوا داتوانرێت: بۆ سووکی، تیپە بزوێنی(ە)لەیەکەم وشەو تیپی دەنگیی /ئ / لەدووەم وشە فڕێ بدەین و بیاندەینە دەم یەك، وەك:

- بەئەو – بەو.
- لەئێرە – لێرە.
- بەئەوان– بەوان.
- لەئەمەودوا– لەمەودواو.......تاد.

بەشی شەشەم

گرفتی پێشگر لە نووسیندا

یەکـەم: پێـشگر، ئـەو مۆرفیمەیـە، کـە دەلکێنرێـت بـە پێـشەوەی وشـەو بـۆ دروستکردنی واتایەکی نوێ، بۆ نموونە(لکاندنی مۆرفیمی(نە)ی نەرێ(نەفی) بە پێشی فرمانەوەوە، بۆ نەکردنی)، وەك:

- چوو-نەچوو ، هات- نەهات

- کرد- نەکرد ، خەوت- نەخەوت ....

یان.... .

پێشگر		وشەو پێشگرەکەی
دە	ڕێزمانییە	دەچێت ، دەهات
نە	=	نەهات، نەدی
مە	=	مەگری، مەڕۆ، مەچۆ
نا	=	ناپیاو، نارەسەن
بێ	=	بێهۆش ، بێباك
دا	(داڕێژە)	دابڕا، دابەزی
ڕا	=	ڕاهات، ڕاپەری
دەر	=	دەرچوو، دەرهات

دووەم: ئـەو پێـشگرانەی کـە دەخرێنـە سـەر وشـەکە، ئەگـەر بـە تیپـە لکـاو کۆتاییيان هاتبوو، ئەوا دەلکێنرێن بە وشەکەوە، وەك:

پێشکر	پێشگرو وشەکە
هەڵ	هەڵکەوت، هەڵکشا
ب	بڕۆ، بخۆ، بمرە، بژی، بکە ، بنووسە...

بەشی حەوتەم

گرفتی ئامرازی پێوەندیی(ی)لە نووسیندا:

لە زمانی کوردیدا، دەتوانرێت ناو: بە ڕاناو، بە ئاوەڵناو،.... تەواو بکرێت، بەڵام ئەو تەواوکردنە، بەبێ یاریدەی تیپە ناوگری(ی) نابێت، وەك:

- **هەیاسەی زیو**
- **براکەی تۆ**
- **کاڵەکی گەییو**

جا ئەگەر وشە تەواوکراوەکە:

(١)بە تیپە لکاو کۆتایی هاتبوو، ئەوا بە ئاسایی و بێ گیروگرفت، ئامرازی(ی) پەیوەندی پێوە دەلکێنرێت، وەك:

گۆشت، بەرخ	**گۆشتی بەرخ**
کراس، سپی	**کراسی سپی**
گوڵ، سوور	**گوڵی سوور**

(٢)ئەگەر بە تیپە نەلکاویش، کۆتایی هاتبوو، ئەوا بە ئاسایی و بێ گرفت، دەتوانرێت ناوگری(ی) بلکێنرێت بە وشە تەواوکراوەکەوە، وەك:

(هەیاسە، زیو)	**هەیاسەی زیو**
(چیا، قەندیل)	**چیای قەندیل**
(گوێز، هەورامان)	**گوێزی هەورامان**

بەشی هەشتەم

گرفتی تیپە ناوگری (و) ی عەتف:

(و)ی عەتف، ناوگرێکە، بۆ پێکەوەبەستنی دوو وشە، دوو دەستەواژە، دوو ڕستە، بەکاردێت لە نووسیندا و نالکێنرێت بە هیچیانەوە ، وەك:

کوڕ و کچ ، دارو بەرد ، سووروسپی.... .
دانا دەخوێنێتەوە و دارا دەینووسێت.
دەرگای حەوشەکە و پەرژینی باخەکە، لێکەوە نزیکن.

کەواتە، (و)ی عەتف لە نووسینی کوردیدا، نابێت بلکێنرێت بە وشەکەی پێش خۆیەوە، سا ئیتر وشەکە بە تیپە لکاو یان نەلکاو کۆتایی هاتبێت)، بەڵام دەبێت لەگەڵیدا بخوێنرێتەوە.

بەشی نۆیەم

گرفتی پاشگر لە نووسیندا

(أ) لە پاش تیپە دەنگییەکانەوە	(ب) لە پاش تیپە بزوێنەکانەوە
١- دا	١- دا
٢-تر- ترین	٢-تر- ترین
٣- یٚ – ێك	٣- یێ – ییێك
٤-ەوە	٤- وە – یەوە
٥- ەکە – ەکان	٥- یەکە – یەکان
٦- ەم – ەمین	٦- یەم – یەمین
٧- ە	٧- یە
٨- ان	٨- یان

لە لکاندنی ئەم پاشگرانەدا بە وشەوە، هەندێ گرفت ڕوو دەدەن و دەبنە هۆی سەر لێ شێوان لە نووسیندا، ئەمانەی خوارەوە چەند پرۆژە ڕێگەیەکن بۆ چارەسەرکردنیان:

ڕێگەی یەکەم

١– ئەگەر ئەو وشەیەی، پاشگرەکەی دەخرێتە سەر، بە تیپە دەنگی کۆتایی هاتبوو، ئەوا بەبێ یاریدە، پاشگری(دا، تر، ترین، یٚ، ێك، ە)ی دەچێتە سەر، بەڵام ئەگەر:

ا– تیپە دەنگییەکە، تیپە لکاوبوو، ئەوا پاشگرەکەی پێوە دەلکێنرێت، وەك:

وشە	پاشکر	وشەوپاشگر	نموونە
هاوین	دا	هاویندا	لە هاویندا
کەرکووك	دا	کەرکووکدا	بە کەرکووکدا
جوان	تر- ین	جوانتر- جوانترین	گوڵێکی جوانتر، جوانترین گوڵ
نان	ی – ێك	نانیٚ – نانێك	
گوڵ	ە	گوڵە	ئەو گوڵە

ب- تیپە دەنگییەکە، تیپە نەلکاو بوو، ئەوا پاشگرەکەی پێوە نالکێنرێت، وەك:

وشە	پاشگر	وشەوپاشگر	نموونە
بازاڕ	دا	بازاڕدا	لەبازاڕدا ، بەبازاڕدا

٢- ئەگەر وشەکە، بە تیپە دەنگی کۆتایی هاتبوو، دەشێت ئەم پاشگرانەی بخرێتە سەر(وە، کە، کان، م، مین) بە یاریدەی تیپە ناوگری(ە)، ئینجا ئەگەر:

ا- تیپە دەنگییەکە لکاوبوو، ئەوا پاشگرەکەی پێوە دەلکێنرێت، وەك:

وشە	پاشگر	وشەوپاشگر	نموونە
هات	ەوە	هاتەوە	دەهاتەوە
کەرکووك	ەوە	کەرکووکەوە	لەکەرکووکەوە
هەشتەم	ە(م مین)	هەشتەم – هەشتەمین	
هەنگ	ە(کە- کان)	هەنگەکە – هەنگەکان	

ب- تیپە دەنگییەکە، نەلکاوبوو، ئەوا، پاشگرەکەی پێوە نالکێنرێت..وەك:

وشە	ناو پاشگر	وشەوپاشگر
بەهار	ەوە	لە بەهارەوە
نارد	ەوە	ناردەوە
سەد	ە (م – مین)	سەدەم – سەدەمین
دار	ە(کە- کان)	دارەکە – دارەکان

دووەم: پاشگری (وە- ەوە):

١- پاشگری(وە)، بێ یاریدە دەکرێتە پاشکۆی ئەو وشانەی بە تیپە بزوێنی (ا، ۆ، ە، ێ)کۆتاییيان دێت، وەك:

وشە	پاشگر	وشەوپاشگر	نموونە
خوا	وە	خواوە	لە خواوە
تۆ	وە	تۆوە	لە تۆوە
هێلکە	وە	هێلکەوە	بە هێلکەوە
خوێ	وە	خوێوە	بە خوێوە

٢- پاشگری(ەوە):

أ- لە دوای تیپە بزوێنی(وو)ەوە، بیٚ یاریدە دەکرێتە پاشکۆ، وەك:

وشە	پاشکر	وشەو پاشگر	نموونە
هێشوو	ەوە	هێشووەوە	بە هێشووەوە
زوو	ەوە	زووەوە	لە زووەوە

ب- لە دوای تیپە بزوێنی(ی)ەوە، بەیاریدەی ناوگری(ی)، دەکرێتە پاشکۆ، وەك:

خۆشی بە (خۆشی) + ی+ ەوە= بە خۆشییەوە

بەیانی لە (بەیانی) + ی + ەوە = لە بەیانییەوە

وشە	ناوگر	پاشکر	وشەو پاشگر	نموونە
خۆشی	یـ	ەوە	خۆشییەوە	بە خۆشییەوە
بە یانی	یـ	ەوە	بەیانییەوە	لە بەیانییەوە

سێیەم: نیشانەکانی ناسیاوی(کە، کان / ەکە، ەکان):

أ- یەکەمیان (=کە-کان)ە، کە بیٚ یاریدە، دەکرێتە پاشکۆی ئەو وشانەی، بە تیپە بزوێنی(ا، ۆ، ە، یٚ) کۆتاییيان هاتووە، وەك:

وشە	ناوگر	پاشگر	وشەو ناوگرو پاشگر
کەوا	....	کە- کان	کەواکە – کەواکان
			کەوایەکە- کەوایەکان *
چەقۆ	.....	کە- کان	چەقۆکە- چەقۆکان
			چەقۆیەکە - چەقۆیەکان *
پە نجەرە	......	کە- کان	پە نجەرەکە- پە نجەرەکان
تەشویٚ	......	کە- کان	تەشوێکە – تەشوێکەکان

ب- دووەمیان(ەکە – ەکان)بەبیٚ یاریدە، دەکرێنە پاشکۆی ئەو وشانەی کە بە تیپە بزوێنی(وو)کۆتاییيان هاتووە و بە یاریدەی ناوگری(یـ)دەکرێنە پاشکۆی ئەو وشانەی بە تیپە بزوێنی(ی)کۆتاییيان هاتووە، وەك:

وشە	ناوگر	پاشکر	وشەو ناوگرو پاشگر
خانوو	و	ەکە- ەکان	خانووەکە – خانووەکان *
شووتی	یـ	ەکە – ەکان	شوتییەکە – شوتییەکان

* لەمانـەدا، مـۆرفیمی ناسـراوییەکە، بـەهۆی هـاتنی بـزوێن لـە پـێش بزوێنـی مۆرفیمەکـەوە، وادەکـات کـە بزوێنـی (ە – e) لـەناو بـچێت، بـەڵام شـێوەیەکی تریش هەیە بۆ خۆ لادان لەو تێچوونەو، ناوگر دێتە ئاراوە، وەك:

– کەوایەکە، چەقۆیەکە...تاد.

جـا ئەگـەر لـە کۆتـایی هـاتوو بـە(ی– î) نـاوگری فۆنـەتیکیی بوێـت، ئـەوا لـە کۆتایی هاتوو بە (وو– û) یش هەروایە و دەبێت بە:

خانووەکە xanûweke ، خانووەکان xanûwekan

چـوارەم: پاشـگری(ان)، بـەهۆی نـاوگری(یـ)ەوە، دەکرێـت بـە پاشـکۆی ئـەو وشانەی بە تیپە بزوێنی(ا، ۆ، ێ، ی) کۆتاییيان هاتووە و بیٚ یاریدە دەکرێن بە پاشکۆی ئەو وشانەی بە تیپە بزوێنی(ە)کۆتاییيان هاتووە، وەك:

وشە	ناوگر	پاشگر	وشەو ناوگرو پاشگر
چرا	یـ	ان	چرایان،(ئەم چرایانە)
چەقۆ	یـ	ان	چەقۆیان، (ئەم چەقۆیانە)
جیٚ	یـ	ان	جێیان، (ئەم جێیانە)
تانجی	یـ	ان	تانجێیان، (ئەم تانجییانە)
کۆتەرە	.....	ان	کۆتەران، (ئەم کۆتەرانە)
مووروو	و	ان	مووروان ، موورووان (ئەم موورووانە)

- تێبینـی: کـاتیٚ نیـشانەی کـۆ(ان)دەخرێتـە سـەر ئـەو وشـانەی کـە بەتیپـە بزوێنـــی(ە) کۆتاییيـــان هـــاتووە، وەك:(کۆتـــەرە، چـــۆلەکە)،دەبێـــت تیپـــە بزوێنـی(ە)فرێ بـدرێت، ئینجـا کۆبکرێتـەوە، دیـارە ئەمـەش بـەهۆی هـاتنی دوو بزوێنەوە بە دوای یەکدا، کە بەهێزەکە، بێهێزەکە لەناو دەبات.

پێنجـەم: پاشـگری (ە)، بـەهۆی نـاوگری(یـ ، و)، دەکـرێن بـە پاشـکۆی ئـەو وشانەی، بە تیپە بزوێنەکان کۆتاییيان دێت، وەك:

وشە	ناوگر	پاشگر	وشەو ناوگرو پاشگرو نموونە
دەرگا	یـ	ە	ئەو دەرگایە
دۆ	یـ	ە	ئەو دۆیە
تەماتە	یـ	ە	ئەم تەماتەیە
ڕێوی	یـ	ە	بەو ڕێوییە
تەشوێ	یـ	ە	بەم تەشوێیە
تەرازوو	و	ە	بەو تەرازووە (تەرازوووە ، Terazûwe)
مازوو	و	ە	بەو مازوو (مازوووە Mazûwe)

شەشەم:

پاشگری (ەم – ە مین):

ئەم پاشگرە بە یاریدەی ناوگری(یـ)، دەکرێت بە پاشکۆی ئەو وشانەی بە تیپە بزوێنەکان، جگە لە بزوێنی(وو)کۆتاییيان هاتووە، وەك:

وشە	ناوگر	پاشگر	وشەو ناوگرو پاشگر
پەنجا	یـ	ەم- ەمین	پەنجایەم- پەنجایەمین
نۆ	یـ	ەم- ەمین	نۆیەم – نۆیەمین
دە	یـ	ەم- ەمین	دەیەم – دەیەمین
سێ	یـ	ەم- ەمین	سێیەم – سێیەمین
سی	یـ	ەم- ەمین	سییەم – سییەمین

حەوتەم :

نیشانەی (ێ – ێك – ەك):

ئەم پاشگرە، بە یاریدەی ناوگری(ی)، دەکرێت بە پاشکۆی ئەو شانەی بە تیپە بزوێنەکان کۆتاییيان هاتووە، وەك:

وشە	ناوگر	پاشگر	وشەو ناوگرو پاشگر
برا	یـ	یـ- ێك	برایێ – برایێك (برایەك)
سەکۆ	یـ	یـ- ێك	سەکۆییێ- سەکۆییێك (سەکۆیەك)
پەنجەرە	یـ	یـ- ێك	پەنجەرەیێ – پەنجەرەییێك (پەنجەرەیەك)
هەرمێ	یـ	یـ- ێك	هەرمێ یێ – هەرمێ یێك (هەرمێیەك)
تانجی	یـ	یـ- ێك	تانجی یێ – تانجی یێك (تانجییەك)
تەرازوو	یـ	یـ- ێك	تەرازوویێ – تەرازوویێك (تەرازوویەك)

(١) (دا)ی پێشگر و(دا)ی پاشگرو(دا)ی کار، لە ئاستی وشەسازی زۆر بەکاردێن، بەڵام دەبینین لە نووسینیاندا، هەرکەسە بە ئارەزووی خۆی بە وشەکەی پێش خۆیەوە دەلکێنێت و گەلێك جاریش لێی جیادەکاتەوە، بۆیە لێرەدا نووسینی(دا)ی، پێشگرو پاشگر لەگەڵ کاری(دا)کە لە چاوگی(دان)ەوە وەرگیراوە ڕوون دەکەینەوە:

١- ئەگەر مەبەستی ڕەستەکە (لە ..دا)، (بە ....دا) وەك ئامرازی پەیوەندی بەکارهاتبوو، وەك:

- لەگەڵ مندا وەرە بچین بۆ شار.
- بەڕێی چەوتدا مەڕۆ.

ئەوە(دا) بە وشەکەی پێش خۆیەوە دەلکێنرێت، دەبینین،(لە...دا)، (بە...دا) وەك ئامرازی پێوەندی بەکارهاتوون.

٢- ئەگەر(لە..دا) (بە ...دا)، ئەو(دا) یە، هەست کرا لە جێی(ڕا) بەکارهاتووە، بۆ نموونە:

- لەماڵی ئەوانڕا تا ئێرە بەپێ هاتین.
- بەچاوانیڕا دیارە کە غەمگینە.
- لەتاریکییدا هیچ دیارنەبوو. یا لەتاریکیڕا هیچ دیار نەبوو.

ئەوا دەتوانین(دا)لە شوێنی(ڕا) و بە پێچەوانەیشەوە بەکاربهێنین، کەواتە، لەو بارەیشدا دەلکێنرێت بە وشەکەی پێش خۆیەوە.

٣-کاتێ (لە....دا/ بە ...دا) وەك پێشگرو پاشگر یان ئامرازی پێوەندی بەکارهات، ئەوا لە ڕستەکەدا (دا)بە وشەکەی پێشیەوە دەلکێت، وەك:

- پێت خۆشە کە لە بواری ڕاگەیاندندا کاردەکەیت؟

* سەبارەت بە کاری(دا) کە کارێکی سادەی نزیکی ڕاگەیاندنە و لە چاوگی(دان) وەرگیراوە، لە ڕستەدا وەك (کاری) ڕستەکە ڕەفتار دەکات و بەشێوەیەکی سەربەخۆ دەنووسرێت، پێویستیی بە(لە/ بە) نییە، وەك:

- باخەوانەکە، درەختەکانی ئاودا.
- سەرێکی ماڵەوەم دا.

- دیارییەکەم دا بە نەخۆشەکە.
- دیاریەکەم بە نەخۆشەکە دا.

٢- لەو ڕستانەی سەرەوەدا، چونکە (دا) وەك کار بەکارهاتووە، بۆیە دەتوانین کاتەکانیان بگۆڕین، دەمی کارەکە کە ڕابوردووی سادەی ڕاگەیاندنە، بیکەینە ڕابوردووی تەواوی ڕاگەیاندن، وەك:

- سەرێکیماڵەوەم داوە / دایە.

یا ڕابردووی دووری ڕاگەیاندن، وەك:

- کە ئەو هات، من سەرێکی ماڵەوەم دابوو.

یا ڕابردووی بەردەوام، وەك:

- سەرێکی ماڵەوەی دەدا.

یا ڕانەبردوو، وەك:

- سەرێکی ماڵەوە دەدەم.

کەواتە: هەر کاتێك(دا) لە ڕستەدا ڕۆڵی کار(فرمان)ببینێت، ئەوا سەربەخۆ دەنووسرێت و نابێت بلکێنرێت بە وشەکەی پێش خۆیەوە، بەپێچەوانەوە بە وشەوە دەلکێت.

٣- لەبەرئەوەی کاری(دا)کارێکی ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندنە و لەچاوگی دان وەرگیراوە و بەهۆی ئەوەی کە چاوگ سەرچاوەی داڕشتنی هەموو کارێکە بۆیە دەتوانین، هەر ئەم کاری(دا) یە، بە شێوازی ئەرێ و نەرێ بۆ کەسی دووەمی تاك و کۆ، بکەین بە ڕستەیەکی داخوازی(فەرمان)، وەك:

- سەرێکی ماڵەوە بدە/ مەدە.
- سەرێکی بازاڕ بدەن/ مەدەن.

هەروەها کاری(ڕانەبوردووی دانانی - "ئینشائی")، وەك:

- دەبێت سەرێکی بازاڕ بدەم.
- پێویستە سەرێکی نەخۆشخانە بدەین.
- خۆزگە سەرێکی نەخۆشخانەمان بدایە(بدابایە).
- لەوانەیە سەرێکی شار بدەم .
- پێویستە سەرێکی شار بدەیت.

٤- ئەم کاری(دا)یە، دەتوانین چاوگەکە خۆیشی کە(دان)ە، وەك ناو بەکاری بهێنین، وەك:

- دانی دەرمان بە نەخۆش پێویستە.
- دانی گوڵ نیشانەی خۆشەویستییە.

ئامرازی (تر- ترین)، لەگەڵ وشەی (تر):

١- ئامرازەکانی(تر- ترین)، لە زمانی کوردیدا زۆر گرنگن و لەگەڵ ئاوەڵناوی چۆنیەتی، بۆ پلەی(بەراورد و باڵا) زۆر بەکاردێن. بۆ پلەی بەراورد، (تر) هەمیشە بەراوردی نێوان دوو شت دەکات، دەلکێنرێت بە وشەکەی پێش خۆیەوە و کارێکیشی دەچێتە سەر، کە کاری ناتەواوە، و وشەکە دەبێتە تەواوکەری کارە ناتەواوەکە، کە:(بوو،ە ، دەبێت)ە، وەك:

- باخەکەی من لە هی تۆ جوانترە.. (کاتی ئێستا).
- باخەکەی من لە باخەکەی تۆ جوانتربوو... (کاتی ڕابوردوو).
- باخەکەی من لە باخەکەی تۆ جوانتر دەبێت.(کاتی ڕانەبردوو یان داهاتوو).

دەبینین(تر)، لەهەرسێ ڕستەکەدا، دوو شتی بەراورد کردووە و لکاویشە بە وشەکەوە، کە باخی(من) لەگەڵ هی(تۆ) یەو، کاری ناتەواویشیان بۆ هەرسێ دەمەکە وەرگرتووەو، لەبەرئەوەی کاری ناتەواو پێویستی بە تەواوکەر هەیە، بۆیە(جوانتر) وەك ئاوەڵناوی پلەی بەراورد لە هەرسێ ڕستەکەدا، بۆتە تەواوکەری کارە ناتەواوەکان، بەڵام کاتێك دەچینە پلەی(باڵا)، کە بەهۆی (ترین)ەوە، پەیدا دەبێت و شتێك، پلەی باڵا لەناو شت و کەلوپەلەکانی تردا بەدەست دێنێت، واتە، لەگەڵ هەموویان بەراورد دەکرێت، نەك دوو شت، وەك:

- شەوبۆ زیرەکترین قوتابیی پۆلەکەیەتی.

واتە(قوتابییەك و کۆمەڵێك قوتابی)هەیە، کە یەکێکیان پلەی باڵا وەردەگرێت لە هەموویان زیرەکتر، ژیرتر، باشتر....دەبێت. لەم بارەشدا(ترین) بە خودی وشەکەوە دەلکێت، وەك:

- زیرەکترین.
- ژیرترین.

– باشترین..، نابێت لێك جیابكرێتەوە و لە لاتینیشدا هەروا دەنووسرێت و جیاناكرێتەوە، وەك:

Qelemekey min lewey to ciwantire

٢–وشەی(تر) مان هەیە، كە لە ئامرازی(تر)جیاوازە، بە واتای:(دی، دیكە، ئیدی، ئیدیكە، هیدیكە، ئیتر، هیتر، ئیتریش، هیتریش، ئیدیكەش، یەكێكی تر، یەكێكی دی ...تاد)دێت، ئەمەیان پێویستە سەربەخۆ(واتە بە جیا) لەوشەكەی پێش خۆی بنووسرێت، چونكە لێرەدا بەمەبەستی بەراورد بەكار نەهاتووە، بەڵكو داواكارییەكی نوێیە، بۆ نموونە:

– جگە لەم ئۆتۆمۆبیلەی ئێستام، نیازم وایە ئۆتۆمبێلێكی تر(دی، دیكە، ئیدی، ئیدیكە، هیدیكە، ئیتر، هیتر، ئیتریش، هیتریش، ئیدیكەش، یەكێكی تر، یەكێكی تریش..) بكڕم.

– جگە لەم بڕوانامەیە، نیازم وایە بڕوانامەیەكی تر (دی، دیكە، ئیدی، ئیدیكە، هیدیكە، ئیتر، هیتر، ئیتریش، هیتریش، ئیدیكەش، یەكێكی تر، یەكێكی تریش..)بە دەست بهێنم.

كەواتە دەتوانین بڵێین: ئەگەر(تر– ترین) بەمەبەستی پلەی بەراورد و باڵا، لە نێوان دوو كەس، ناو، شت، ..تاد، یان ناوێك و چەند ناوێك و چەند شتێك بەكارهات، ئەوا(تر– ترین) ەكە بە وشەكەی پێش خۆیەوە دەلكێنرێت. بەڵام، ئەگەر(تر) بەواتای (دی، دیكە، ئیدی، ئیدیكە، هیدیكە، ئیتر، هیتر، ئیتریش، هیتریش، ئیدیكەش...تاد) بەكار هات، ئەوا بە جیا دەنووسرێت و بە وشەكەی پێش خۆیەوە نالكێنرێت.

خاڵبەندی (**التنقیط** punctuation)

نووسین، گوتەیەکە، لە جیاتیی ئەوەی بە دەنگ بوترێت، بە نووسین دردەخرێت. واتە، نووسین قسەی نووسراوە. ئێمە، کاتێك دەمانەوێت لە قسەکرندا بیرو هەستی خۆمان بە ڕوونی و بە وردی دەبڕین، شان و دەست و پەنجەو چاوو برۆو هەندێك لە ماسولکەکانی دەمووچاوویشمان دەبزوێنین، هەروەك ئاوازو دەنگی هەندێك لە وشەکانمان کورت ودرێژ، بەرز و نزم دەکەینەوە، ساتیك بمانەوێت ئەو بیروباوەڕو هەست و نەستانەمان بە نووسین ڕابگەیێنین، بۆ ئەوەی واتاکانمان بە هەموو سۆزو ڕازو قۆڵپ و هەنسك و هەناسەیەکەوە دەربخەین، پێویستمان بەوە دەبێت، هەندێك نیشانەو هێما دابنێین، بەدانانی ئەو هێمایانە دەوترێت((خاڵبەندی)).

بێگومان چەوت دانانی نیشانەکانی خاڵبەندی، گەلێك لە نەبوونی خراپترە، زانایانی زمان(زمانزانان) نیشانەکانی خاڵبەندییان کردووە بەسێ جۆر:

١- بۆ (پێکبەستن)پێکەوە بەستن:

کۆمای خاڵدار (الفاصلة المنقوطة)، semicolon ;)

جووتە خاڵ (النقطتان الشارحة colon:)

تاکە تەقەڵ (الشرطة single Dash)

٢-بۆ لێك جیاکردنەوە:

خاڵی ڕاوەستان (النقطة full- stop.)

نیشانەی پرس (علامة الاستفهام Question Mark؟)

نیشانەی سەرسووڕمان (علامة التعجب Exclamation Mark!)

کۆمای جیاکردنەوە (الفاصلة- الفارزة single Comma،)

٣-بۆ خستنە نێوان:

جووتە کۆما(الفارزة المزدوجة Pair of Commas ،.....،)

جووتە تەقەڵ (الشرطتان Pair of Dashes –.....–)

جووتە کەوان (القوسان Pair of Parentheses (...))

جووتە کەوانی سەرکووڕ (العضادتان القوسان المعقوفان Pair of Brackets [.....] **کۆمای ئاوەژوو (المربعة، التنصیص** Inverted Commas "......") **یان** (Quotation Mark)

بەپێی بایەخ و زۆر بەکارهێنان، هێما و نیشانەکانی خاڵبەندی، ئەمانەن:
١- تاکە کۆما(بۆر)- نیشانەیەکە بۆ جیاکردنەوە، جیاکردنەوەی وشەیەك، یان بەشی ڕستەیەك لەوانی تر، جیاکاریی کۆما(بۆر)، لەهی نیشانە جیاکارەکانی تری هاوچەشنی، سووکترە و بە زۆری لەم شوێنانەدا، بەکاردەهێنرێت:
١- بۆ جیاکرنەوەی مانگ و ڕۆژ لە ساڵ، وەك:
٩ی حوزەیران، ١٩٤٧.
٢- بۆ جیاکردنەوەی بەشەکانی ناونیشانی شوێنێك: خانووی ژمارە ١٠، کۆڵانی ٢٥، گەڕەکی سەرشەقام، سلێمانی، کوردستان.
٣- لە دوای سەرەتای پیشەکیی نامەیەکدا:
خۆشەویستم ئازاد،...
٤-بەدوای کۆتایی پێهێنانی نامەیەکدا:
دڵسۆزت، کامەران.
٥-لە نێوان وشە پێوەندیدارەکاندا:
چالاکییە سەرەکییەکانی زمان چوارن:
گوێگرتن، ئاخاوتن، خوێندنەوەو، نووسین.
٦- بەدوای تکاکارییەکدا:
- توخوا، وامەکە.
- تکات لێ دەکەم، وازی لێ بێنە.
٧- بەدوای ناوی کەسێکدا، کە ڕووی قسەی تێ بکرێت، بۆ ئەوەی زۆرتر دەربکەوێت:
- منداڵینە، دوام کەون .
- ئاری، لەگەڵ تۆمە.
- کاکە، واخێرا لێ مەخوڕە.
- دایە لێم ببورە.
٨- بە دوای سووکە داخوازییەکدا، کە داخوازییەکە توندوتیژ نەبێت.
- خێراکە، وەرە ژووری.
- دانیشە، بێ دەنگ بە.

٩- بەدوای ئەو جۆرە وشانەدا، کە گوتە، یان ڕستە دەست پێ دەکرێت، بۆ ئەوەی زۆرتر دەربکەون، وەك: بەڵێ، نەخێر، باشە، وایە، وانییە، ئۆی، گوایا، ئاخ، ئۆف، بۆچی، کەی، یەکەم، دووەم..هی تریش:

- بەڵێ، وابوو.
- نەخێر، وانەبوو.
- باشە، با وابێت.
- وایە، تۆ ڕاست دەکەیت.
- ئۆی، ئەوە بۆ ڕۆیشت؟!
- ئۆخەی، ڕزگارمان بوو.
- وەی، لەم گەرمایە!
- یەکەم، کێ دەیەوێت بچێت بۆ سەیران؟
- دووەم، کێ حەزدەکات بچین بۆ سەرچنار؟

١٠- بۆ جیاکردنەوەی ئەو ژمارانەی دەکەونە ناو ڕستەیەکەوەو پێوەندییان پێکەوە نییە:

- ئێستا ترێ لەبازاڕدا، بەپێی چەشنەکانی، کیلۆی بە:٢٠٠٠،٣٠٠٠،٤٠٠٠، دینار دەفرۆشرێت.

١١-بەدوای ڕستۆکە(clause) یەکی ناسەرەکی، کە ڕستەیەکی پێ دەست پێ بکرێت:

- هەرکە فیکە لێ درا، یارییەکە دەستی پێ کرد.
- دوای زەنگ لێدان، پۆلەکە ئارام بوو.
- هێشتا نانیان دەخوارد، کارەبا کوژایەوە.

١٢-بۆجیاکردنەوەی گوتەی قسەکەرێك لەوانەی تری ڕستەکە:

- مامۆستا وتی:((ئیشی ئەمڕۆ، مەخەنە سبەینێ)).
- سمکۆ هاواری کرد، ((خەڵکینە خێراکەن)).

١٣-کە لە ڕووی ڕێزمانەوە، وەك یەك بن و بەڕیزیش بەدوای یەکتر هاتبن:

- قسەکەر، بیستۆکەکە هەڵدەگرێت، پارە دەخاتە پارەدانەکەوە، ئەوسا دەست دەکات بەقسەکردن.

* ئـەو کارانـەی نـاو ڕسـتەکە:(هەڵـدەگرێت، دەخاتـە، دەسـت دەکـات) ،یـەك بکەریان هەیە، کە ئەویش قسەکەرەکەیە.

*هەریـەکێك لەبەشـەکانی ڕسـتەکە، بەبکـەروکارو بـەرکارەوە، واتـای تـەواوی خۆی دەبەخشێت.

*ئەوبەشانە، بەڕیز بەدوای یەکتردا هاتوون.

*بۆیە دەوترێت، ئەوبەشانە لەڕووی ڕێزمانەوە وەك یەك وان.

١٤- لەنێوان مەرج و وەڵامەکەیدا، بەتایبەتیی ئەگەر ڕستەی مەرج درێژ بێت،

- ئەگەر هەوڵ بدەیت و تێ بکۆشیت، بەهەموو ئاواتەکانت دەگەیت.

١٥- لەنێوان سوێندو وەڵامەکەیدا:

- بەخوا، وازناهێنم.

- بەسەری باوکم، گاڵتەت لەگەڵدا ناکەم.

١٦- لە نێوان بەشەکانی ڕستەیەکدا، کە بەراوردو پێچەوانەییەك پیشان بدات:

- تۆ چەند باش بیت ئەو ئەوەندە خراپ دەبێت.

- تا زۆرتر چاوت پێی بکەوێت، زیاتر خۆشت دەوێت.

١٧- لە پێش ڕستەیەکەوە(حاڵ) یان(وەسفی)تێدابێت:

- دوێنی بەشەکەتی، گەڕانەوەماڵەوە.

- شێرزاد، پیاوانە هاتە پێشەوە.

- باران، نم نم دەبارێت.

- ئاسۆ، بەسواری هات.

- لەو دێیە کچێکم دی، قژکاڵ و لێو ئاڵ.

١٨- بـۆ جیاکردنـەوەی وشـەی لێکـچو و هاوتـا، بـۆ ئـەوەی خوێنـەر، لـە خوێندنەوەیاندا سەری لێ تێك نەچێت:

- ئێوارە درەنگ گەیشتینە ناوشار، شار چۆن شارێك، یەك پارچە چراخان بوو.

سەرنج:

بۆ پێکبەستنی دوو ڕستۆکەی واتا ناتەواو Independent Clause، کۆمـای خاڵدار(;) لە جیاتی کۆما(،) دادەنرێت:

- ئێستا نزیکەی هەشت و نیوە; پێش تاریکی داهاتن ناگەینە ناوشار.

بەلآم، ئەگەر ڕستۆکەکان زۆر کورت بوون، ئەوا کۆمایان لە نێواندا دابنرێت باشترە. ڕەشەبایەك هەڵی کرد، چەپەرەکانی هەڵکەندو، پردەکەی ڕووخاند.

١٩ — بۆ لێك جیاکردنەوەی هەر یەکێك لەو وشەو فریزانەی، کە دوا بە دوای یەك دێن:

– ئەمانە، ناوی کچن: شارا، تارا، شنە، سەرگوڵ، سازگار، شەوبۆ.

– بەڕۆژ، قوتابی لە قوتابخانەدا، کاسب لە بازاڕدا، جووتیار لە کێڵگەدا، خەریکی کارن.

– کۆڵآن بە کۆڵآن، ماڵ بە ماڵ، دوکان بە دوکان، هەموو شارت بەدوادا گەڕاین.

٢٠– بۆ دەرخستنی هەندێك قسە، کەلە پێشەوەی ڕستە دەردەبڕێت:

– بەگشتی، ئەم کارە ئاسان نییە.

– لە کۆتاییدا، زۆر سوپاستان دەکەم.

– بۆ نموونە، بڕوانە ئەم نووسینە.

– یەکەم، ئێمە هەموو براین. دووەم، هەموومان هاووڵآتین.

– بەلآم، نابێت تۆ ئەوەندە لە خۆت بایی بیت.

٢١– دوای ئەو وشانەی کە بە جەختاندنەوە(جەخت لەسەرکردنەوە) دەگوترێن، بۆ زۆرتر دەرخستنیان:

– ئێمەی کورد، مێژوومان زۆر کۆنە.

– من، وەك دەزانیت، یەك قسەم.

– هەرچۆنێك بێت، ئەو کوڕە براتە.

– دڵنیابە، ئەوەی دەی چێژین، ژانی لە دایکبوونێکی نوێیە.

– ئەوەی ڕاستی بێت، لەناخەوە حەزم نەدەکرد لەو ئیشەدا بەشداربم.

٢٢– پێش ئەو ئامرازانەی، کە دوو بەشی ڕستەیەکی لێکدراو Compound Sentenceپێکەوە دەبەستن، وەك:(کە، بەلآم، چونکە، تاکو، بەڵکو، ئینجا، ئەگینا، پاشان،....).

– سمکۆ یەکێکە لەو ڕۆڵە مەزنانەی، کە لەسەر داوا ڕەواکەی نەتەوەکەی، شەهید کرا .

– باوکم چووە بۆ بازاڕ، بەلآم دایکم لە ماڵەوەیە.

– خۆشم دەوێیت، چونکە مرۆڤێکی ڕاستگۆیت.

- تۆ لێرە ڕاوەستە، تاکو دەچم کتێبەکەت بۆ دێنم.
- شیعرەکە تێ بگە، ئینجا لەبەری بکە.
- کتێبەکەم بۆ بهێنەوە، ئەگینا هی ترت نادەمێ.
- بەیانی دەچم بۆ کۆیە، پاشان لەوێوە دەچم بۆ هەولێر.
- کە چوویت بۆ سلێمانی، منیش دێم لەگەڵتا.

٢٣- لە نێوان بەشەکانی ڕستەیەکدا، کەلەیەک بچن و ئامرازی پێکەوەبەستنیان لە نێواندا نەبێت:

- مامۆستا لە پۆلەکەدا، بەبێ وەستان، وانەکەی خوێندەوە، بەراوردی دەرکرد، ئەوجا(ئەوسا) وەڵامی پرسیاری قوتابییەکانی دەدایەوە.

٢٤- دوای ئەو زنجیرە ئاوەڵناوانەی، کەهەریەکەیان بەجیا، یان بەدوان وسیانیان پێکەوە، وەسفی ناوێك دەکەن:

- کچێکی جوان و، هێمن و، بێدەنگ(واتە: کچەکە سێ سیفەتی هەیە).
- کچێکی جوانی هێمنی بێدەنگ(نێوانەکانیان پێویست بە کۆما ناکات، چونکە هەرسێ ئاوەڵناوەکە یەك(سیفەت) پیشان دەدەن.

(٢) جووتە کۆما(بۆر)(،...،) الفارزة المزدوجة Pair of Commas :

جووتە کۆما(بۆر)، کەلە دوو کۆما(بۆر) پێکهاتووە، وەك یەك نیشانەی خاڵبەندی بەکار دەهێنرێت. ئەم جووتە کۆمایە، هەمیشە وشەیەك، یان چەند وشەیەکی گوتەبڕ دەگرێتە خۆی. ئەو وشانەی بەم جووتە کۆمایە دەورە دەدرێن، بەشێکن لەڕستە، بەڵام بەشێکی سەرەکی نین، ئەگەر لاش ببرێن، ڕستەکە واتای تەواوی خۆی هەر دەبەخشێت. ئەمەیش ئەوە دەگەیێنێت، کە گوتەی نێوان جووتە کۆماکە، لە ڕووی ڕێزمانەوە بۆ پێکهاتنی ڕستەیەکی واتاداری سەرەکی(سەربەخۆ) هیچ شتێکی پێویست نییەو، تەنانەت ئەگەر لاش ببرێت هێشتا لە ڕستەکەدا (کاراو کارو بەرکار، یان تەواوکەرێکی تری کار هێشتا هەر دەمێنێت)، بڕوانە ئەم نموونەیە:

- تۆ، وەك بزانم، بەڵێنەکەت بیرچۆتەوە.

جووته كۆما، له زمانی كوریدا، به زۆری لەم شوێنانەدا بەكاردەهێنرێت:

١- لەسەرەتاو كۆتایی ئەو جۆرە وشەو دەستەواژانەی كە وەك تێ هەڵكێشێكی گوتە بڕین(parenthetical بەكار دەهێنرێن، بەڵام لەڕاستیدا شتێكی سەرەكی نین:

- تۆ، وەك بزانم، بەڵێنەكەت لە بیرچۆتەوە.
- ئەم كتێبە، قسەكەشت پێ دەبڕم، زۆر كۆنە.
- ئێستا، بۆ نموونە، بڕوانە ئەم ڕستەیە.

٢- لەسەرەتا و كۆتایی (لەجیاتی- بەدەل oppositive) دا.

(بەدەل)، وشە یان دەربڕینێكە، كە یەكسەر بەدوای ناوێكی تردا بێت و هەمان واتای ئەو ناوە، یان ئەو شتە ببەخشێت:

- مامۆستاكەمان، دكتۆر سامان، زۆر یارمەتیی دام.
- دراوسێیەكەمان، وەستا كاوە، گواستییەوە بۆ گەڕەكی سەرشەقام.
- نازدار، كچە بچكۆلەكەم، دە ساڵانە.

٣- لەسەرەتاو كۆتایی ڕستۆكەیەكی دیاری نەكراو(جملە غیر محددە non-restrictive clause) ڕستۆكەی دیاری نەكراویش، بەو ڕستۆكە ناسەرەكییە دەوترێت، كە بەشێوەیەكی گشتی ناوێكی پێ وەسف دەكات، كە لە ڕستۆكەیەكی سەرەكییدا باس كرابێت، وەك:

- ئەو پیاوە، پۆشتەو پەرداخە، بازرگانێكی ناسراوە.
- باوكی ئازاد، كە خانەنشینە، لە هەولێر دادەنیشێت.
- ئەو ژنە، كە لەبەرخۆیەوە قسە دەكات، دروازسێمانە.

٤- تەنیا یەك وشەی دەروگیراو، قسەكە ببڕێت و واتای ڕستەكە بپچڕێنێت:

- كچەكەت، نازێ، شێتی كردووم.

لێرەدا، وشەی(نازێ) قسەكە دەبڕێت. تۆ لە گوتنی وشەی(نازێ) دا، بۆ ئەوەی وشەكە دەربكەوێت و سەرنجی گوێگر ڕابكێشێت، دەنگتی بۆ دادەگریت، لە نووسینیشدا، بۆ ئەوەی ئەو دەنگ داگرتنە دەربخەیت، وشەی نازێ، دەخەیتە ناو دوو كەوانەوە(نازێ).

ئەگەر وشە قسە برەکە، بکەوێتە پێشەوەی ڕستەکە، یان دواوەی، تەنیا یەك کۆما دادەنێیت. ئەو خاڵەی دەکەوێتە پێشەوەی ڕستەکە، یان دواوەی، شوێنی کۆماکەی تر دەگرێتەوە، وەك بڵێیت:

- نازێ، کچەکەت شێتی کردووم.

- کچەکەت شێتی کردووم، نازێ.

٧-بەڵام، ئەگەر گوتە لێك هەڵکێشراوەکە، ڕستۆکەیەك، یان ڕستەیەکی سەربەخۆ (independent)، واتە، (کاراو کارو بەرکارو تەواوکەری کارو واتایەکی تەواو هەبوو)، ئەوکاتە، ناتوانرێ بە دوو کۆما باش سەرنجی خوێنەری بۆ ڕابکێشرێت، بۆیە لەو بارەدا، لە جیاتیی جووتە کۆما، جووتە تەقەڵ (-.......-) ، یان جووتە کەوانێك (...) دادەنرێت، بۆ نموونە:

- ..... چونکە هەوا زۆر ساردبوو....

- ..... هەوا زۆر ساردبوو.....

ڕستۆکەی یەکەم، بە تەنیا، واتایەکی تەواو نابەخشێت، شتێکی ئاساییە، کە چاوەڕێی گوتەیەکی تر بکەین واتاکەی تەواو بکات، ئەم ڕستۆکەیە، سەرەکی نییەو ناسەرەکییە و، کە ڕستۆکەیەکی ناسەرەکی، دەبێتە هۆی گوتە بڕینی ڕستەیەك، دەخرێتە نێوان جووتە کۆمایەکەوە، وەك ئەوەی بڵێین:

- باوکم بڕیاری دا، چونکە هەوا زۆر ساردبوو، هەموو جلی زستانە لەبەر بکەین.

ڕستۆکەی دووەم، واتاکەی تەواوە و دەتوانێت بە تەنیا خۆی واتایەکی ڕوونی ڕەوانی تەواو ببەخشێت. کە گوێمان لێی دەبێت، یان کە دەیخوێنیتەوە، چاوەڕێی گوتەیەکی تر ناکەین واتاکەی تەواو بکات. بەم چەشنە ڕستۆکەیە دەوترێت، ڕستۆکەی سەرەکی، یان(سەربەخۆ Independent Clause کە ڕستۆکەیەکی سەرەکی دەبێتە هۆی لێك پچڕانی ڕستەیەك، ناتوانرێت بە جووتە کۆما، لە ڕستەکەدا دابمەزرێت و، مەبەستەکەی پێ بهێنرێتەدی، بۆیە لەو بارەدا، یان جووتە تەقەڵێك-.....-، یان جووتە کەوانەیەك (......) لە شوێنی جووتە کۆماکە بەکاردەهێنرێت، بۆ نموونە:

- باوکم بڕیاری دا - هەوا زۆر ساردبوو- هەمووومان جلی زستانە لەبەربکەین.

- یـان: بـاوکم بڕیـاری دا (هـەوا زۆر سـاردبوو) ، هـەمووما‌ن جلـی زسـتانە لەبەربکەین.

کۆمای خاڵدار (;) (الفاصلة المنقوطة semicolon) :

ئیـستێکە(ڕاوەسـتانێکە)، بـۆ جیاکردنـەوە، لـە کۆمـا(بـۆڕ) بـە هێزتـرە. لـە بنەڕەتـدا، خاڵبەنـدی لەسـەر زنجیرە تاکـە ئێـستێك(ڕاوەسـتانێك)دامـەزراوە و بەکارهێنراوە، کە ئەمەیە:

- کۆما (،) بۆ یەك ڕاوەستان بەکاردێت.
- کۆمای خاڵدار(;) بۆ دوو ڕاوەستان بەکاردێت.
- دوو خاڵی لەسەریەکتر(:) بۆ سێ ئەوەندەی یەك ڕاوەستان.
- خاڵی وەستان (.) بۆ چوارئەوەندەی یەك ڕاوەستان بەکاردێت.

بەم پێیە، کۆمای خاڵدار، بۆ ڕاوەستانێکە، کە لەهی کۆما درێژترە و لە هـی خاڵی وەستان کورتتربێت و بە زۆری کۆمای خاڵدار، لەم شوێنانەدا بەکاردێت:

١- لە جیاتیی(کۆما و ئامرازی لێك بەستن)، کە پێکەوە لە نێوان دوو ڕستۆکەی سەربەخۆدا، دادەنرێن، کە پێوەندییان پێکەوە هەبێت و واتـای ڕسـتەکەش ناگۆڕدرێت، وەك:

- ئازاد دڵشادبوو، بەڵام نازدار پەست بوو.
- ئازاد دڵشاد بوو، نازدار پەست بوو.
- من شەممە لێرە نابم، بەڵام یەکشەممە دەتوانیت بم بینیت.
- من شەممە لێرە نابم، یەکشەممە دەتوانیت بم بینیت.

سەرنج: لێرەدا، کۆما، بۆلێك جیاکردنـەوەی دوو ڕسـتەی هاوتـا(چوونیەك co-ordinate) بـەکارهێنراوە، کـە بـەهۆی ئـامرازێکی پێکبەسـتنەوە، پێکـەوە لکێنـراون، لـەم بـارەدا ئەگـەر ئـامرازی پێکبەسـتنەکە لاببرێـت، دوو ڕسـتەکە بەکۆمای خاڵدار لێك جیا دەکرێنەوە.

٢- لەنێوان دوو ڕستەدا، کەیەکێکیان هۆی ئەوی تریان بێت.

- کارزان باشترین قوتابییە،خۆی زۆرماندوو دەکات.
- ڕێی سلێمانی گیراوە، بەفر زۆر باریوە.
- کاوە بەیەکەم دەرچوو، ئەمساڵ خۆی زۆر ماندوو کرد.

٣- لەنێوان هەندێك لەو ڕستە درێژانەدا، کە پێکەوە واتایەکی ڕوون و ڕەوان دەبەخشن:

- ئێمە لەسووڕێکی چوار سەعاتی بەناوشاردا؛ زۆرشتی نایابمان دی؛ باخی گیانەوەران؛ بازاڕی ڕازاوەو فراوان؛ مۆزەخانەو گەلێك شوێنی دڵگیری جوان.

(لێرەدا، دانانی کۆمایەکی خاڵدار، لەشوێنی (لەجیاتی) تاکە کۆمایەك ، یارمەتی خوێنەر دەدات، لە ناوەڕاستی ئەم ڕستە درێژەدا، هەناسەیەکی ڕاوەستانی لەهی کۆما درێژتر بدات و، ڕوونتر، واتای ڕستەکە تێ بگات). بۆجیاکردنەوەی شوێنی بەکارهێنانی کۆمای خاڵدار لەهی کۆما، بڕوانە ئەم نموونەیەش:

- بۆ بەرچایی، شیر، ماست، هێلکە، چا، بۆقاوەڵتی، برنج، بامێ، بۆ ئێوارە، گۆشتی برژاو.

٤-دوای هەر ڕستۆکەیەك لەو ڕستۆکانەی، کە ژمارەیان سیان زیاتر بێت وەك زنجیرە بەدوای یەکدا هاتبن:

- ڕۆژی نەورۆز ئاگر کرایەوە، هەموو شەقامەکان ڕازێنرانەوە، دەهۆڵ و زوڕنا لێ درا، لەهەموو لایەکەوە کرا بەسەماو هەڵپەڕکێ.

دووخاڵ (:) (النقطتان colon):

دووخاڵ ، ئەوەپیشان دەدات، کەئەو وشانەی یەکسەر بەدوایدا دێت، ڕوونکەرەوەیەکن بۆ گوتەکەی پێشەوە. واتە، تۆ کە نیشانەی جووتە خاڵ بەکاردێنیت، ئەوە بەخوێنەر دەڵێیت، کە وتەکانی دوای خاڵەکە، ڕوونکەرەوەیەکن بۆ ئەوانەی پێشەوەیان. گۆتەی پێش دووخاڵەکە، بەزۆری، نەك هەمیشە، ڕستۆکەیەکی سەربەخۆ دەبێت، هەندێجاریش، ڕستۆکەی شوێنکەوتوو دەبێت. ئەم نیشانەی خاڵبەندییە، بەزۆری لەم شوێنانەدا بەکاردێت:

١- دوای سلاو، لەنامەیەکی بازرگانیدا:

گەورەی بەڕێز:

٢- لەپێش زنجیرەیەك شتدا:

- ئەم جۆرەخواردنانە،چەورییان زۆرە:

کەباب، گیپە، قاورمە.

- لەماڵەوە، داوایان لێ کردم ئەم شتانە بکڕم:

پیاز، تەماتە، بامێ، شووتی.

- کۆلیجی ئادابی زانکۆی دهۆك چوار بەشە:

بەشی زمانی کوردی، بەشی مێژوو.

بەشی زمانی ئینگلیزی، بەشی جوگرافیا.

٣-لەپیشاندانی نموونەدا:

لەڕستەی کوردیدا، لەپێشەوە بکەر(کارا)، ئینجا بەرکار، دوای ئەویش، کار دێت :

- کیژان شیعری خوێندەوە.

٤- لەنێوان گوتن و گوتراودا:

- مامۆستا گوتی:((ئیشی ئەمڕۆ مەخەنە سبەینێ)).

- پێشینان وتوویانە: ((ڕێوی لەکونی خۆی هەڵگەڕێتەوە، گەڕ ئەبێت)).

٥- پاش گوتەیەك، کە ڕستۆکەیەکی بەدوادا بێت و واتای گوتەگە ڕوون بکاتەوە، یان فراوانتری بکات:

- دادوەر، دووئەرکی گەورەی هەیە: پشتی بێتاوان و زۆرلێکراو بگرێت و تاوانبار و زۆرداریش سزا بدات.

٦-پێش لێکدانەوەی واتای گوتە یان وشەیەك :

- ژێرزاری : شاردراوە، پێچراوە.

- شادی : خۆشی.

خاڵی ڕاوەستان (.) (النقطة full-stop) :

ئێمە، کە لەڕستەی قسەکردنێکمان دەبینەوە، ڕادەوەستین. هەروەهایش، کە لەڕستەی نووسینێکیشمان دەبینەوە، نیشانەیەك بۆ ڕاوەستان دادەنێین، بەوپێییە، خاڵی ڕاوەستان دادەنێین، خاڵی ڕاوەستان، ئەوە دەگەیێنێت، کە گوتەیەکی واتای تەواوی نووسراو، کۆتایی هاتووەو نابێت لەگەڵ ئەوەی پاش خۆی تێکەڵ بکرێت. ئەم نیشانەیە، بەزۆری لەم شوێنانەدا، بەکاردێت:

١- بەکۆتایی ڕستەیەکی واتا تەواودا:

- دۆزینەوەی نەوت لەکوردستاندا، زۆرشتی گۆڕی.
- شوانەکە، مەڕەکانی لەوەڕاند.

٢- لەکۆتایی ڕستەیەکی داخوازی، یان تکادا، کە بەجەختکردنەوە نە وترێت:
- ئەو کتێبەم بۆ بێنە.
- تکایە، پەنجەرەکە دابخە.
- تکایە، دوا مەکەوە.

نیشانەی پرس (؟) (علامة الاستفهام Question Mark):

ئەم نیشانەیە، ئەوە پیشان دەدات، کەتۆ بیرۆکەکەت بەتەواوی دەربڕیوە، بەلاٌم دەتەوێت وا لەخوێنەر بگەیێنێت، کەتۆ لەجیاتی ئەوەی شتێکی بۆ باس بکەیت، شتێکی لێ بپرسیت، وەك :

- منداڵەکە نووست.
- منداڵەکە نووست؟
- دەرگاکەی داخست.
- دەرگاکەی داخست؟

بێگومان خوێنەر، دەبێت دوا وشەی پرسەکە بەدرێژکردنەوەو دەنگ لێ هەڵبڕینەوە بخوێنێتەوە.

١-دوای گوتەیەك، کە بەکورتی پرسێك کۆتایی دێت:
- ئەمڕۆ دەرەوە زۆر ساردە، وانییە؟

٢- دوای وشەیەك کە واتای پرس ببەخشێت:
- چی؟ چۆن؟ بۆچی؟ کەی؟کێ؟ کوێ؟ کام؟ کوا؟

نیشانەی سەرسووڕمان (!) (علامة التعجب exclamation mark) :

ئەم نیشانەیە، کەلەدوای وشە ،دەستەواژە، یان ڕستەیەك دادەنرێت، هەژانی هەست و سۆز پیشان دەدات، ئەگەر هەژانەکە سووك بوو، کۆمای بۆ دادەنرێت:

- بڕوانە ئەو دیمەنە جوانە، بڕوانە، بەلاٌم ئەگەر هەژانەکە توندوتیژ بوو، ئەوا نیشانەی سەرسووڕمانی بۆ دادەنرێت، وەك :
- هەستە درەنگە، بجووڵێ !

هـەژانی توندوتیـژ، هەنـدێجار، وەك داگیرسـان و هەڵـچوونێك، شـێوەی قیـژەو، قـیڕەو، نـــەڕە وەردەگرێـــت، هەنـــدێجاریش، نرکـــەو، ناڵـــەو، زیـــڕەو، کـــسپە دەنوێنێت. جاروباریش وەك سۆزێکی گەرمی سەرسووڕمان، یان گەشکەبوون، خوێنەر دەبزوێنێت و ڕای دەتەکێنێت.

چەشنەکانی بەکارهێنانی ئەم نیشانانە، بە زۆری ئەمانەن:

١- لە دەربڕینی هەستێکی بە هێزدا، یان لەپڕ جۆشاودا:

- خێرا، بڕۆ دەریّ!
- خوایە، لەو جوانییە!

٢- لە جەختاندنی فەرمانێکدا، یان باوەڕو هەستێکدا، کە سوور بێت لەسـەری و توند دەری بڕێت:

- هەر ئێستا، دەبێت ببێت!
- جارێکی تر، لەم باسە نادوێینەوە!

٣- بۆ پیشاندانی گاڵتە پێکردن، یان پیّ ڕابواردندنێك:

- تۆ گونجاوترین کەسیت، کە باسی مرۆڤی تەمەڵمان بۆ دەکەیت!
- هەموو کارێکی گران بۆ تۆ ئاسانە!

٤- لە کۆتایی گوتەیەکی وشیارکەرەوەدا:

- نەکەی بەم تاریکەشەوە بڕۆیت!
- خۆت نەخەیتە ئەو گێژاوەوە!

٥- لە کۆتایی دەربڕینێکی پیّ خۆشبووندا:

- خۆشی لە خۆت!

٦- لە کۆتایی داخ و خەم دەربڕیندا:

- ئەی دەستی شکاوم!
- وەی داخی گرانم!

٧- لە کۆتایی دەربڕینێکی خۆشەویستیی دەرخستندا:

- بە قوربانت بم!
- وایش بێت، باشە!

٩- لە کۆتایی گوتەیەکی هاندان و وروژاندندا:

- کوڕینە، خێراکەن، فریاکەون!

١٠- به دوای نزاکرندا:
- یاخوا بەخێر بێیت.
- خوا ئاگادارت بێت!
١١- له کۆتایی هاوار لێ هەڵسان و داوای فریاکەوتندا:
- ئەی هاوار، فریام کەون!
- خێرتان دەگات، بمگەنێ!

تاکه تەقەڵ(-) (**الشرطة** Single Dash) :

نیشانەیەکه، بەشەکانی پێشەوەی(واته پێش تاکه تەقەڵەکه)، به تەواوی گوتەکەی پاشەوەی(واته پاش تاکه تەقەڵەکه)ڕوون دەکاتەوە، وەك:
- سۆران و، هیواو، ئازاد- هەرسێکیان دانراون بۆ لیژنەی پاك و خاوێنی.
- کارتۆنێك هێلکه، دوو تەنەکه ڕۆن، سێ کیلۆ تەماته- هەر ئەمانەت دەوێت؟
جگه لەوانەی سەرەوە، تاکه تەقەڵ بۆ ئەم مەبەستانەیش بەکاردێت:
١- له پێشەوەی دەربڕینێك، کەبەشێك بێت له ڕستەیەك و، بویسترێت به پارسەنگێکی تایبەتییەوە دەربکەوێت:
- ئەوەی دەمێك بوو ئاواتم بوو، بۆم هاتەدی- که لەو مرۆڤه چەپەڵە ڕزگارم بوو.
- من، ئەوە بڕیارێکەو داومە- ناچم بۆ لایان.
٢- له جیاتیی(دوو خاڵی لەسەریەکتر) بۆ نیشاندانی لیستێك شت(بەڵام دوو خاڵی لەسەر یەك لەگەڵ تەقەڵدا پێکەوە، وەك ئەمە،......:، دامەنێ.):
- سۆران ئەم شتانەی بۆ فرۆشتن داناوە- دوو ڕادیۆ، سێ تەلەفزیۆن لەگەڵ دوو جلشۆردا.
٣- هەندێکجاریش وەك:(دوو خاڵی لەسەریەك) بۆ ڕوونترکردنەوەی گوتەیەکی پێش خۆی بەکاردێت:
- ئەم جۆره جلشۆره- جل دەشوات و وشکیشی دەکاتەوە.
- ئێمه هەندێکجار پێویستیمان دەبێت بەوەی، که لەسادەیی شت بنووسین- نووسینێك، که خوێندەواری ڕەمەکیش بتوانێت تێی بگات.

٤- جارجاريش، بۆ سەرنج ڕاکێشان، پێویست دەکات، کە بەدانانی تاکە تەقەڵ خوێنەر وا لێ بکەین، لە خوێندنەوەی وشەیەکی قەشەنگدا، یان لە دەربڕینێکی چاوەڕێ نەکراودا ئیستێك بکات، وەك: بەیانیان، کە دەمڕوانییە- چاوی کوڕەکەم، خۆم تێدا دەبینی.

٥- جاروباریش، جێی کۆمای خاڵدار- دەگرێتەوە:

- ئەو زۆر حەز لە ئۆپرا دەکات، من ڕقم لێی دەبێتەوە.

٦- پێش گوتەیەکی کورتکراوە، کە بەیەکێك لەو جۆرە وشانە دەست پێ بکات (هەموو، گشت، یەك یەك، دوو دوو، ئەمە...هی تری وایش) :

- ئازاد و سوارە و سۆران — هەموو دامەزران.

- ئەوان پیاوەکانیان — یەك یەك دەپشکنی.

- منداڵەکان ڕیز دەبوون و — دوو دوو دەچوونە ژوورەوە.

- دەی ویست هەرپارە کۆبکاتەوە و هیچی تر- ئەوە خۆشترین ئاواتی بوو.

٧- بۆپیشاندانی زمان گرتنێك، لەئاخاوتنێکدا:

بەڵێ، م- من و، ت- تۆ، ب — براین.

٨-بۆ پیشاندانی کوتوپڕ پچڕانی گوتەیەك :

ببوورە، گەورەم، بەڵام — ئەو لەمێژەوە هەر وابووە.

٩- لەپێش وشە، یان دەربڕینێکی دووبارەکراوەدا:

- ئەو مەزنە — مەزنی وەك ناودارانی کۆن .

- نووسینەکەی پڕ بەهایە — پڕ بەهایەکی بێ هاوتا.

١٠-لەنێوان ژمارە و ژمێردراودا، وەك :

یەکەم — ...	یان ١-...
دووەم — ...	یان ٢-...
سێیەم — ...	یان ٣-...

١١- بەپێشەوەی ڕستەدا، لەجیاتی دووبارەکردنەوەی ناوی ئەو دووکەسەی پێکەوە گفتوگۆ دەکەن، یان بۆپیشاندانی دەستپێکردنی گوتەیەکی نوێ :

گفتوگۆی ژن و پیاوێك.

- ئافرەت، بەلای تۆوە کوێ خۆشە؟

- ئەو شوێنە خۆشە، کەدڵ لێی خۆشە.

- ئەی کام جلەت بەلاوە جوانە؟
- ئەوەی کە ژنی تر لەبەریدا نەبێت .
- ئەی کام پیاوت لاپەسندە؟
- ئەوەی زۆر گوێ بگرێ و کەم قسەبکات، کە کردیشی مەدحم بکات .

پاشكۆكان

دوو هەوڵی بەسوود:

پاش بڵاوكردنەوەی ڕێككەوتننامەی یازدەی ئازاری (١٩٧٠)،كە ئاشتی و ئارامی باڵیان كێشا بەسەر كوردستاندا، ژمارەی چاپەمەنیی كوردی، تادەهات بەرەو ژوور هەڵدەكشاو هەوڵی ئەوەیش درا كە ڕێنووسی كوردی لە قاڵبێكی پوخت و باشتردا خۆی بگرێت، ئەوەبوو دوای (١٧)ی تەمووزی (١٩٦٨)چەند دەزگایەكی ڕووناكبیری كوردی دامەزرا، وەك: (كۆڕی زانیاری كورد) و (زانكۆی سلێمانی) و پێشتریش(بەڕێوبەرێتیی گشتی خوێندنی كوردی) هەرلە كاردابوو. ئەم دەزگایانە، بەشێكی زۆر نووسەرو ڕووناكبیرانی كوردیان لەدەوری خۆیان كۆكردبۆوەو جڵەوی كاری گرنگیان لەڕووی ڕێزمان و ڕێنووسەوە كەوتبووە ئەستۆ، دووان لەم دەزگایانە ،هەر لایەكیان بەپێی بوارو دەسەڵات و كاروباری خۆی، ڕۆڵێكی دیاریان لەمەیدانی ڕێنووسی كوردیدا گێڕا، باشتروایە، وردتر بڕوانینە ئەرك و كۆششی ئەو دوو دەزگایە:

یەكەم: بەڕێوبەرێتیی گشتی خوێندنی كوردی :

***بۆچارەسەركردن و یەكخستنی ڕێنووسی كوردی لەكتێبەكانی خوێندندا، بەڕێوەبەرێتیی خوێندنی كوردی(كە ڕاستتر وابوو بوترێت(بەڕێوبەرێتیی بەكوردی خوێندن))، بڕیاری ژمارە (١٨)ی ڕێكەوتی (١٩٧٢/٣/٢٠)ی، دا و بەسەر هەموو ئەو لیژنانەی، كە ئەركی دانانی كتێبی كوردییان پێ سپێردرابوو، بڵاوی كردەوە، بەمە ڕێنووسی كوردیی نێو كتێبی قوتابخانەكان یەك شێوەی وەرگرت، ئەمەی خوارەوە پوختەی ئەو بڕیارەیە كە ئەوكات بۆ(یەكخستنی ڕێنووسی كوردی) پەیڕەو كرا:**

١. ئەو وشە عەرەبییانەی كە دەكەونە نێو نووسینی كوردییەوە، دەشێت بە ڕێنووسی كوردی بنووسرێن.

٢. دەشێت بڕگە(وو) لە وشەدا بەدوو(واو) بنووسرێت، وەك: (ووتی، وورچ، كاووڕ).

٣. دەشێت بڕگەی(یی) لە وشەدا بەدوو(ی)بنوسرێت، وەك (مایین، گەییشت، ڕۆییشت، شایی).

٤. پێشگری(ئە) لەسەرەتای فرمانی موزاریعەوە، دەشێت (دە) بنووسرێت، بۆئـەوەی هـەموو لایـەك تێـی بگـەن، وەك:(ئەنووسـم: دەنووسـم، ئەچـێت : دەچێت ...تاد).

٥. هەنـدێ تیـپ لـە وشـەی کوردیـدا هـەن، لـەگێرەی عـەرەبی دەچـن، دەبـێ بەدوو تیپ بنووسرێن، وەك:(کەللە، شەممە...) .

٦. تیپـی(ت)، هەنـدێجار لەهەنـدێ وشـەدا دەنووسـرێت، ناخوێندرێتـەوە، یـان هـەر نانووسـرێت ،بـەلأم پێویـستە لـە وشـەکەدا بنووسـرێت، وەك:(دەچێت، دەڕوات، دەنووسرێت، دەشوات....تاد) .

٧. پاشـگری(دا) نـابێ (د)پـشتگوێ بخرێـت و دەبـێ بنووسـرێت، وەك: لەزستاندا، لەژیانمدا، نەك لەزستانا، لەژیانما...تاد.

٨. تیپـی(د) لەهەنـدێ وشـەدا، لەخوێندنـەوەدا کلـۆر دەکرێـت یـان هـەر نانووسـرێت، وەك:(چـانم، چـاندم، گۆبـەن، گۆبەنـد، منـاڵ، منداڵ....تا)پێویستە بنووسرێت.

٩. نابێـت وشـەی (لێکـدراو) بـەهیچ جۆرێـك بەیەکـەوە بنووسـرێت، وەك: (گوێلێگرتن، گوێ لێ گرتن، هەڵدەچێت ، هەڵ دەچێت).

١٠. پاشگری (دا، تر، ترین)دەشێت، وەك: پاشگرەکانی تری زمانی کوردی بلکێنـدرێن بـەدوای ئـەو وشـەیەوە، کـە دەچـێتەوە سـەری، جـا ئەگـەر وشـەکە بـەتیپی دەنگـی کۆتـایی هـاتبوو و لـەو تیپانـەبوو کـەبتوانرێ پێوەی بلکێندرێت، وەك:(لەهاویندا، جوانترین).

١١- دەشێت، ڕاناوی لکاو بەو وشەیەوە بلکێنرێت کە دەخرێتە سـەری، ئەگـەر وشـەکە بـە تیپێك کۆتـایی هـاتبوو کـە بتوانرێـت پێـوەی بلکێنرێـت، وەك:(یـاری مان کرد، یاریمان کرد، دڵ تان ناشکێنم، دڵتان ناشکێنم..تاد).

١٢- ئەر پاشگری(ی- ێك)، کران بە پاشگری ئەو وشانەی کە بە تیپی بزوێن کۆتاییان دێت، دەشێت ناوگری(ی)بخرێتە نێوانیانەوە، چونکە نابێ دوو تیپی بزوێن لە وشەکەیەکدا، بەدوای یەکتر دابێن، وەك:

- کەوا + ی + ێك= کەواییێك.
- چەقۆ + ی + ێك = چەقۆییێك.

١٣- خوێندەواران زۆرجار تیپە بزوێنی واوی کورت(و) و واوی درێژ(وو) تێکەڵ دەکەن، کورتەکە بە درێژو درێژەکە بە کورت دەنووسن، وەك: خول، خوول، مەنووسە: مەنوسە...تاد).

١٤- لەکاتێکدا(یە)بەدوای وشەکەیەوە بێت، کە دوا تیپەکەی بزوێن بێت، دەبێت بە جیا بنووسرێن، چونکە دوو تیپی بزوێن پێکەوە نالکێنرێن و، دەبێت یان تیپێکی تریان لە نێواندا بێت، یان بە جیا بنووسرێن، وەك:(چییە: چی یە، کێیە: کێ یە...). (ی) دووەم (نەبزوێن)ە.

* لەوکاتەدا ئەم بڕیاری یەکخستنە بڵاوکرایەوە، تا دوا ڕۆژەکانی ساڵی (١٩٧٥)(بەڕێوەبەرێتی گشتیی بە کوردی خوێندن)لەسەر ئەم ڕێوشوێنە (٢٨٣) کتێبی خوێندنی بە قەوارەی (٦٨٥٧١٣) لاپەڕەدا پێ چاپ کردووە.

* ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەم ڕێنووسە بدەین، دەبینین، هەندێ گیروگرفتی ڕێنووسی کوردی کە پێشتر چارەسەرکراون، ئەم دەزگایە، ڕاستییەکەی چەسپاندووە، وەك خاڵەکانی (١، ٢، ٣، ٥، ٧، ١٠، ١٣)، دەربارەی خاڵەکانی (٦، ٨)، بۆچوونی ئەم بەڕێوەبەرێتییە، دەربارەی نووسینی(دەچێ)بە(دەچێت)،(مناڵەکان)بە(منداڵەکان) دروست و ڕاستترە، هەروەها دەربارەی پێشگر، ئەم بەڕێوەبەرێتییە تێیدا سەرکەوتوو بووە.

* گرنگیی بڕیارەکانی ئەم بەڕێوەبەرێتییە لەوەدایە، کە ڕێنووسی کوردی ناو قوتابخانەکانی یەك خست و ئێستا دەبینین زۆربەی قوتابییان وماموٚستایان و نووسەران پێڕەوی دەکەن.

دووەم/ کۆڕی زانیاری کورد(کۆڕی زانیاریی کورد- ڕاستە) ئەنجومەنی کۆڕ، لە ڕۆژی دامەزراندنیەوە، بایەخی داوە بە دیاریکردنی ڕێنووسی کوردی و لیژنەیەکی تایبەتی بۆ ئەو مەبەستە دانا، لیژنەکەش ڕاپۆرتی خۆی ئامادەکردوو دای بە ئەنجومەن و ئەویش کەوتە لێکۆڵینەوە و هەڵسەنگاندنی ڕاپۆرتەکە، دواتریش لیژنەیەکی هەمیشەیی بۆ دانایەوەو ڕاپۆرتی ئەو لیژنەیەشی، لە دوازدە کۆبوونەوەدا لێی کۆڵییەوەو بە بۆچوونی خۆی چارەسەری بەشێکی زۆر و گرنگی کێشەکانی ڕێنووسی دیاری کردوو خستییە بەردەستی زاناو شارەزایان، تاکو لەماوەی شەش مانگدا بیروڕای خۆیانی لەسەردەربڕن و هەر پێشنیازێکیان هەبێت بۆیان بنێرن، بۆئەوەی بتوانن لەبەر

ڕووناکیی ئەو بیروڕاو پێشنیازانەدا دوا بڕیاری خۆیانیان لەسەر بدەن، جاوا لە خوارەوە پوختەی ڕێنووسی(کۆڕی زانیاریی کورد)ئەوسا، دەخەینە پێش چاو:

(١) /و/ و /ی/ درێژ، هەریەکەیان یەك دەنگن و تیپی گیراو(مشدد) نین، بۆیە نابێت بە دوو(واو)و دوو(ی)بنووسرێن، بەڵکو دەبێت تەقەڵیان لەسەر دابنرێت.

(٢) لەبەرئەوەی دەنگی تیپی(ص) لە هەندێك وشەدا وەك(صەد، صەگ) دەکەونە بەرگوێ، دەبێت لە ئەلفوبێی کوردیدا هەبن.

(٣) ئەگەر دەنگی/ھ/ لە کۆتایی وشەدا ڕوون نەبوو، واتە ئەگەر وەك سەر ((فەتحە)کورت بوو، ئەوا بەمجۆرە(دە، نە)دەنووسرێت، بەلاّم دەنگی/ھ/ ڕوون و درێژبوو، ئەوا بە شێوەی(ھ) دەنووسرێت، وەك:(دەھ، جەھ، بوەیھ).

(٤) (چی) و (چ) بە جیا بنووسرێن، تەنیا لەبارێکدا نەبێت کە ئەو وشەیەی لە دوایانەوە دێت(ڕاناوی لکاو) بێ، ئەوسا پێکەوە بلکێن، وەك: چتان دێ؟ چمان بەسەر کەسەوە نییە، چیم هەیە بۆ نیشتمانە.

(٥) ژمارەکانی نێوان (١١، ١٩)، بەمجۆرە بنووسرێن:

(یازدە، دوازدە، سیازدە، چواردە، پازدە، شازدە، حەڤدە، هەژدە، نۆزدە).

(٦) ناوی بیانی دەبێت بە ڕێنووسی کوردی بنووسرێت.

(٧) تیپی(ت)ی قەڵەو لە وشەدا، وەك:(سەڵتە، گاڵتە، پاڵتۆ)، دەنگی وەك:(ط) دێتە بەرگوێ، پێویستە وەك خۆی(ت) بنووسرێت و نەکرێتە (ط).

(٨) وشەی دارشتە، بەدەم (بەسەر) یەکەوە بنووسرێت، وەك:(خورمژ، ڕێنووس، ڕێزمان).

(٩) لەو شوێنانەدا، کە وشەی (ئەم) دەچێتە سەر وشە، پێویستە پێکەوە بلکێندرێن، وەك:(ئەمڕۆ، ئەمشەو، ئەمساڵ).

(١٠) وشەی گوڕاو وەك:(هوشیار) بنووسرێت، نەك وشیار، (پەسەند و گۆبەند)) بنووسرێت، نەك (پەسەن و گۆبەن).

(١١) کە ئامرازی(نەفی و نەهی و ئەمر و موزاریع) ، چوونە سەر کاری سادە، ئەوا وەك دەستوورێکی گشتی ئامرازەکە بە کارەکەوە دەلکێندرێت، وەك: (دەکوژێ، ناکوژێ، مەکوژە، نانوێ، نەدەنووست).

(١٢) ئەگەر ئامرازی(نەفی و نەهی و ئەمر و موزاریع)، کەوتنە میانی پێشگرو فیعلی(ئاوێتە– مرکب) ەوە، پێشگرەکە بەتەنیا دەنووسرێت و ئامرازەکەش بە فیعلەکەوە دەلکێت، وەك:(هەڵ دەگریٚ، هەڵ بخات، هەڵ نەدەگرت).

(١٣) ناوی ناسادە ئەگەر پێکەوە یەك واتایان هەبوو، پێکەوە بلکێندرێن، وەك: (بەرگدروو، گوڵزار، دڵشاد) .

(١٤)بەلاٚم ئەگەر وشەی ناسادە، دوو واتای جیاوازیان هەبێت، ئەوا پێکەوە نانووسرێت، وەك (چارۆگە زەرد، چاو ڕەش).

(١٥) دوو وشەی هاوواتا، پێکەوە بنووسرێن، وەك:(پێوقەدەم، گفتوگۆ، گورجوگۆڵ، مشتومڕ، دەستوبرد).

(١٦) ئامرازی (نەفی)یان (نەهی)، دەلکێندرێت بەکارەوە، وەك (مەکوژە، بکوژە، ناگۆڕیٚ، نەمدین، نەکەی).

(١٧) ئامرازی (نەریٚ– (نەفی)، نەهی)، ئەگەر کەوتنە نێوان پێشبەندو کارەوە، ئەوا پێشبەندەکە بەجیا دەنووسرێت، وەك: (هەڵ دەگریٚ، هەڵ ناگریٚ، هەڵبگرە، هەڵ نەگری).

(١٨) ئەو جووتە وشانەی بەهۆی ئامرازی پەیوەندی (عطف) ەوە بەدوای یەکتردا دێن، دەبیٚ بەجیا بنووسرێن و واوەکە، بەهیچیانەوە نالکێت، وەك:
(ژن و پیاو، باوك و کوڕ، نان و دۆ،خوشك و برا).

(سەرچاوەکان)

(١) د. ئـەوڕەحمانی حـاجی مـارف، گیروگرفتـەکانی ڕێنووســی کـوردی بـە ئەلفوبێی عەرەبی، گۆڤاری کۆڕی زانیاریی عێراق (دەستەی کورد)، بەرگی نۆیەم، ١٩٨٢.

(٢) نـووری عـەلی ئـەمین، ڕابـەرێ بـۆ ئـیملای کـوردی، چـاپخانەی سـەلمانی ئەعزەمی، بەغداد، ١٩٧٦.

(٣) جەمال نەبەز، زمانی یەکگرتووی کوردی، بامبێرگ، ١٩٧٦.

(٤) حامیـد فـەرەج، ڕێنووســی کـوردی لـە سـەدەیەکدا، چـاپخانەی کـۆڕی زانیاریی کورد، بەغداد، ١٩٧٦.

(٥) تاهیر سادق، ڕێنووسی چۆنیەتیی نووسینی کوردی، چاپخانەی شیمال، کەرکووك، ١٩٦٩.

(٦)مستەفا نەریمان، ڕێنووسی کوردی لە ڕەگ و ڕیشەوە، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، زنجیرەی زمان (٥)، بەغداد، ١٩٨١.

(٧)مەسعوود محەمەد، بەرەو ڕاستە شەقامی ئاخاوتنی کوردی، چاپخانەی کۆڕی زانیاریی کورد، بەغداد، ١٩٧٨.

(٨)ئیبراهیم ئەمین باڵدار، زەنگی کاروانی ڕێنووس، گۆڤاری کۆڕی زانیاریی عێراق (دەستەی کورد)، بەرگی نۆیەم، ١٩٨٢.

(٩)ڕاسپێرییەکانی لێدوانی ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی، کۆڕی زانیاریی عێراق (دەستەی کورد)، لە بەغداد، لە ١٨ ـ ١٩٨٥/١٢/١٩ گێڕاویە.

(١٠)ڕاگەیاندننامـەی کۆتـایی سـیمیناری زمـانی کـوردی، هـەولێر ٢٠ ـ ١٩٩٨/٩/٢٢.

(١١) شـاکر فـەتاح ئەحمـەد، گیروگرفتـەکانی ڕێنووسـی کـوردی و شـێوەی چارەکردنیان، گۆڤاری کۆڕی زانیاریی عێراق (دەستەی کورد)، بەرگی نۆیەم، ١٩٨٢.

(١٢) عومەر عەبدولڕەحیم، ڕێنووسی کوردی، گۆڤاری کۆڕی زانیاریی عێراق (دەستەی کورد)، بەرگی نۆیەم، ١٩٨٢.

(١٣) محەمەد مەعرووف فەتاح، نووسینی کوردی لە ڕوانگەی فۆنەتیکەوە، گۆڤاری کۆڕی زانیاریی عێراق (دەستەی کورد)، بەرگی نۆیەم، ١٩٨٢.

(١٤) وريا عومەر ئەمین، ئیملای کوردی و چەند تێبینییەك، گۆڤاری کۆڕی زانیاریی عێراق ـ دەستەی کورد)، بەرگی نۆیەم، ١٩٨٢.
(١٥) د. کامیل بەسیر، خاڵبەندی بۆ ڕێنووسی کوردی، گۆڤاری کۆڕی زانیاریی عێراق (دەستەی کورد)، بەرگی نۆیەم، ١٩٨٢.
(١٦) بەدران ئەحمەد حەبیب، پرۆژەی چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی ڕێنووسی کوردی، هەولێر، ٢٠٠١/٥/٤.
(١٧) تۆفیق وەهبی، دەستووری زمانی کوردی، جزمی یەکەم، بەغداد، ١٩٢٩.
(١٨) لێکۆڵینەوە و تێبینی و سەرنج و ڕەخنە و پێشنیار و بۆچوون و ڕاسپاردەکانی بەشداربووانی کۆنفرانسی:(**بەرەو ڕێنووسێکی یەکگرتووی کوردی**)، کە ئەکادیمیای کوردی ڕێکەوتی (٤/١٢ و ٨/٩ی ٢٠٠٩) لە هەولێر سازی کرد و ئەم بەڕێزانە ئامادەی بوون:
- د. فارووق عومەر سەدیق.
- د. هۆگر مەحموود.
- م. سەگڤان جەمیل محەمەد.
- م. تاریق ساڵح مەحموود.
- م.عەبدولستار فەتتاح حەسەن.
- د. هەڵکەوت حەکیم.
- د. ئازاد ئەحمەد.
- د. تالیب حوسێن.
- م. سادق ئەحمەد .
- د. سەباح ڕەشید.
- د. یوسف شەریف.
- م. سەلام ناوخۆش.
- م. عوسمان محەممەد هەورامی.
- د. فەرەیدون عەبدول بەرزنجی.
- د. عەبدولوەهاب خالید موسا.

پێداچوونەوەی کۆتایی لەلایەن ئەندامانی لیژنەی ڕێنووس:

١- م. جەمال عەبدول.

٢- د. ئازاد ئەحمەد.

٣- م. تاریق ساڵح.

٤- م. سەلام ناوخۆش.